

GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I: SOĞUK SAVAŞ SONRASI AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER	3
A. 1990 ÖNCESİ DÖNEM.....	3
B. 1990'LAR VE ABD.....	6
1. ABD DIŞ POLİTİKASI.....	6
2. BM – ABD İLİŞKİLERİ.....	7
i. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ABD	8
ii. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Dışında ABD	10
BÖLÜM II: KÖRFEZ KRİZİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER.....	12
A. SAVAŞA GİDEN YOL	12
SAVAŞIN NEDENLERİ	12
i. İran İslam Devrimi	12
ii. Körfez Bölgesi Hakimiyeti.....	14
iii. ABD'nin Bölgedeki Çıkarları.....	15
B. KÖRFEZ KRİZİ VE KÖRFEZ SAVAŞI.....	16
1. KUVEYT'İN İŞGALİ.....	16
2. KÖRFEZ SAVAŞI.....	19
3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜDAHALESİ.....	21
i. Ambargo Kararı ve Uygulanması	21
ii. Abluka Kararı ve Uygulanması	23
iii. Çöl Fırtınası Harekatı.....	25
iv. Ateşkes Kararı	25
C. SAVAŞIN SONU VE ABD'NİN ROLÜ	27
1. SAVAŞIN SONUÇLARI.....	27
2. ABD'NİN ROLÜ.....	31
BÖLÜM III: BOSNA – HERSEK SAVAŞI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER	35
A. SAVAŞA GİDEN YOL	35
YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASI VE BOSNA-HERSEK'İN BAĞIMSIZLIĞI	35
B. SAVAŞ VE MÜDAHALE SÜRECİ	39
1. BOSNA-HERSEK SAVAŞI	39
2. UNPROFOR (BM BARIŞ KORUMA GÜCÜ) Şubat 1992 – Mart 1995.....	40
3. DAYTON ANLAŞMASI – 21 KASIM 1995	44
4. SAVAŞ SONRASINDA BOSNA-HERSEK.....	49
i. UNMIBH (BM Misyonu Bosna-Hersek) Aralık 1995 – Aralık 2002	49
ii. IFOR (Uygulama Gücü) Aralık 1995 – Aralık 1996.....	50
iii. SFOR (İstikrar Gücü) 21 Aralık 1996	51
iv. EUPM (Avrupa Birliği Polis Misyonu) 1 Ocak 2003.....	51
C. ABD'NİN ROLÜ	52
SONUÇ.....	55
ÖZET	59
SUMMARY	60
KAYNAKÇA.....	61

GİRİŞ

1945'te başlayan ve 45 yıl varlığını sürdüren Soğuk Savaş süresince iki kutuplu bir dünya düzeni dünya siyasetine hakim olmuştur. Bir yanda Sovyetler Birliği'nin başını çektiği Doğu bloğu, öbür yanda Amerika Birleşik Devletleri'nin liderliğini üstlendiği Batı bloğu olmak üzere uluslararası politika iki kutuplu bir çekişmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu iki blok arasındaki çekişme sıcak savaşa ulaşmamakla beraber şiddetli çatışmaların da yer aldığı bir döneme damga vurmuştur. Bu dönemde uluslararası kuruluş ve yapıların, sayısı bugünkü kadar çok ve etkili olmamakla beraber, bu çekişmede yerlerini almıştır. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi olan Birleşmiş Milletler'in ana organlarından biri olan Güvenlik Konseyi'nde hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin yer almasından dolayı bu süreçte belli bir yönün çıkarlarını koruma işlevini göstermemiştir.

45 yıllık mücadele sonunda Sovyetler Birliği'nin çöküşü sadece bir devletin değil, aynı zamanda bir dünya düzeninin de yıkılışı olarak tarihe geçmiştir. Soğuk Savaş ve iki kutuplu dünya düzeni artık geçerliliğini yitirmiştir. Savaşın sonunda hem galip taraf hem de tek süper güç olarak uluslararası arenaya çıkan ABD, artık dünya düzeninin nasıl bir yöne sapacağını belirleme seçeneğini de üstlenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermek üzere olduğu belirtileri ortaya çıkmaya başladığı andan itibaren ABD bu seçeneğin bilincinde olmuştur. Her ne kadar ABD durumun bilincinde olsa da nasıl bir yol izleyeceğinde kesin bir karara ulaşamamıştır.

1990'lara bu belirsizlik hakim olurken yavaş yavaş yeni dünya düzeni de şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde çok taraflılık ve ABD'nin dünya polisliği arasında giden bir süreç yaşanmış; 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin 1990'lar süresince sergilediği tavır değişmiş ve yeni bir yön sapmıştır.

Bu çalışmadaki amaç, 1990'larda yaşanan belirsizlik ortamı ve sonrasında netlik kazanan yeni dünya düzenine gidişatı gösteren gelişmeler çerçevesinde ABD'nin

uluslararası siyasette yerini belirtirken Birleşmiş Milletler'i kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirip yönlendirmediğini bulmak ve bunu nasıl yaptığını göstermektir. Bu konuyu netleştirmek adına bu dönemde yaşanan iki önemli müdahale (Körfez Savaşı ve Bosna Savaşı) üzerinden bir karşılaştırma da yapılacaktır.

Bu amaç doğrultusunda öncelikle Birleşmiş Milletler ve ABD arasındaki ilişkiler üzerinde durulacaktır. 1990'lar boyunca bu ilişkinin nasıl seyrettiğinden bahsetmeden önce Soğuk Savaş sırasında ikili arasındaki ilişkilere yer verilecektir. Ardından 1990 sonrası ilişkileri ele alınacaktır. ABD'nin dış politikasının ve ulusal amacının BM ile ilişkilerine paralel gidip gitmediğini göstermek amacı ile ABD'nin dış politikası da işlenecektir.

Birleşmiş Milletler'in yeni dünya düzeninde değişen konumunu ve ABD açısından üstlendiği rolü göstermek amacı ile iki ayrı müdahale üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki olan Körfez Savaşı gerek savaş öncesi gerekse sonraki gelişmeleri de içerecek şekilde ele alınacaktır. Diğer bir müdahale olan Bosna Savaşı da aynı şekilde incelenecektir. İki müdahalede de BM'nin tutumuna ve ABD'nin bu tutumdaki etkisine yer verilecektir.

Bütün bu bölümlerin sonunda 1990'lar boyunca ABD'nin BM ile ilişkisinin nasıl bir yol izlediği açığa çıkmış olacaktır. 11 Eylül ile yeni bir yöne sapan ABD'nin yaşadığı bu değişime de kısaca sonuç bölümünde değinilecektir.

BÖLÜM I: SOĞUK SAVAŞ SONRASI AMERİKA

BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE BİRLEŞMİŞ

MİLLETLER

Berlin Duvarı'nın yıkılması Soğuk Savaş'ın sona ermesinin simgesi olarak tarihe geçmiştir. Artık doğu ve batı arasındaki duvar yıkılmıştır. Dünya siyasetinde de bu duvar yıkılmıştır. Ancak ABD ve dolayısıyla Batı bu süreçten ayakta kalan taraf olarak çıkarken, Doğu yenilgiyi kabul etmiştir. Uluslararası arenada süper güç olarak tek başına kalan ABD'nin nasıl bir dış politika izleyeceği 1990'ların başındaki temel sorulardan biri olmuştur. Dünya tek kutuplu bir döneme mi girmektedir yoksa siyasete çok taraflılık mı hakim olacaktır? Soğuk Savaş döneminde Batı tarafından sıkça dile getirilen uluslararası hukuk, insan hakları, demokrasi gibi kavramların yeri ne olacaktır? Kurulmasında ABD'nin öncülük yaptığı Birleşmiş Milletler bu yeni düzende “dünya hükümeti” rolünü bu kez üstlenebilecek midir?

A. 1990 ÖNCESİ DÖNEM

ABD, BM'nin kurulmasında ve yapısının oluşturulmasında aktif rol oynamıştır. Başkan Roosevelt'in İngiltere Başbakanı Churchill ile savaş sırasında BM'nin kurulmasına karar vermişlerdir. Savaş döneminde ve sonrasında yapılan görüşmelerle amacı, yapısı ve ilkeleri üzerinde anlaşılmıştır. Bu görüşmelerde ABD'nin görüşlerinin etkisi daha çok olmuştur. ABD'nin bu tür bir role soyunmasının temelde iki nedeni vardır. İlki Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına ön ayak olduğu halde kendisi üye olmamıştır ve örgüt başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat liderliği sayesinde her şeyi değiştirebileceğine inanmaktadır ki bu da BM'nin kurulmasındaki etkinliğinin bir nedenidir. İkinci neden ise yine kendine duyduğu güven ve ulusal gururu ile katıldığı ya da kurduğu her şeyin kaçınılmaz bir başarı ile sonuçlanacağına olan inancıdır¹. ABD'nin etkinliği sadece liderlikle sınırlı kalmamış, BM'nin barındırdığı

¹ Arıboğan, D. Ü. “Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak Birleşmiş Milletler ve Temel Sorunlar,” *Avrasya Dosyası*, Cilt 8 Sayı 1. İlkbahar 2002, sy. 140

düşünce yapısına da yansımıştır. Örneğin BM Anlaşmasında, Thomas Jefferson'ın dile getirdiği “*her bireyin değiştirilemez bazı hakları vardır*” düşüncesi aynı şekilde yer almıştır ve BM aracılığı ile dünyaya yayılmıştır².

Birleşmiş Milletlerin kuruluşunda ABD'nin diğer devletlere oranla daha etkin bir rol oynaması BM'nin yapısındaki tek eşitsizlik değildir. BM her ne kadar bütün devletlerin egemen eşitliğini kabul etse de örgütün amacına yani uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanmasına ilişkin kararlar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'(BMGK)nde alınmaktadır ki bu organ örgütün eşitlikten en uzak organıdır. BMGK, II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin ve Fransa'dan oluşan 5 daimi üyesi ve bu sadece bu üyelere bulunan veto hakkı ile örgütün yapısının gücü elinde bulunduranların lehinde kurgulandığını göstermektedir.

II. Dünya Savaşı sırasında düşman Almanya'ydı ve bütün üyeler bu devlete karşı birleşmişti. Bu yüzden de bu beş devlet BMGK'da yer alabilmiştir. Fakat ABD'nin BM'yi yapılandırırken tasavvur edemediği üyeler arasında bir anlaşmazlık çıkacağıdır. Nitekim savaşın ardından kısa bir süre sonra Sovyetler ve ABD karşı karşıya gelmiş ve 45 yıl süren Soğuk Savaş başlamıştır. Bu durum ABD'nin istediği gibi hareket edebileceği yeni bir güç alanı aramasına neden olmuş ve NATO'nun kurulması ile sonlanmıştır. NATO'nun kurulmasında ABD'nin BM'ye eskisi kadar güvenmemesi rol oynamıştır. Bunun bir nedeni Sovyetlerin BMGK'da sahip olduğu veto yetkisidir. Bu durum ABD'nin elini kolunu bağlayacaktır. Diğer bir neden ise Avrupalıların Sovyetlere karşı bir güvence istemesi ve BM'nin bu gerekli güvenceyi sağlayacak durumda olmamasıdır³.

BM'ye olan güveninin azalması ABD'nin işine yaramadığı anlamına gelmemektedir. Soğuk Savaş sürecinde ABD ve BM'nin aldığı kararlar paralellik göstermiştir. Özellikle Kore Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin saf dışı bırakılarak Güvenlik Konseyi'nden ABD yanlısı bir karar çıkması ilişkisinin

² Ambrose, S. E., Bringley, D. G. “Rise to Globalism”, 8. Baskı, U.S., Penguin Books, 1997, sy 282

³ a.g.e. sy. 102

olumlu boyutunu vurgulamıştır. Ayrıca Soğuk Savaş'ta ABD'nin izlediği çevreleme politikasının ilk aşamalarından olan Kore Savaşı BM'nin ABD'ye onay vermesi kadar ilk defa uluslararası bir örgütün kuvvet kullanımına onay verdiği durum olarak da tarihe geçmesi ile önem taşımaktadır⁴. Süveyş Krizi ve Vietnam Savaşı yine BM ve ABD'nin beraber hareket ettiği durumlardır. Bu dönemde ABD'nin hareketinin tartışma yarattığı ve BM'nin yerine geçmeye çalışmakla suçlandığı olay Eisenhower Doktrini bağlamında yaşanan Lübnan'daki olaydır. Başkan Eisenhower oluşturduğu doktrin uyarınca Lübnan'daki yönetimin tehlikede olduğu ve ABD'den yardım istediği gerekçesi ile 15 Haziran 1958'de Lübnan'a donanma yollamıştır. Bunu herhangi bir BM kararı beklemeden yapmıştır. Tek taraflı bu müdahaleye gelen tepkiler üzerine de Eisenhower "barış ve güvenliğin sağlanmasında Birleşmiş Milletlerin üstlendiği görevi almaya bir niyetimiz yoktur" şeklinde bir açıklama yapmıştır⁵.

ABD'nin BM'deki etkinliği 70'lerde azalmaya başlamıştır. Bu dönemde BM'ye bağımsızlıklarını elde etmiş bir çok ülke katılmıştır. BMGK'de Sovyetlerin vetosu ile istediği hareket serbestisine sahip olmayan ABD, yeni üyelerin katılımı ile Genel Kurul'da da zorlanmaya başlamıştır. Arap devletlerinin varlığı İsrail konusunda önünü tıkarken, Kuzey-Güney ayrışmasının netleşmesi ile de ekonomik konular gündemi meşgul etmeye başlamıştır⁶.

Soğuk Savaş BM'de ABD etkinliğinin yüksek olduğu bir dönemle başlarken, gittikçe etkisi azalmıştır. ABD açısından olumsuz olan durum sadece etkisinin azalması değil, aynı zamanda yeni ülkelerin katılımı ile önceleri tepki gösteremeyen kesimlerin BM'de sesi duyulması ve ABD'nin hareketlerini kısmen de olsa engellemesidir.

⁴ a.g.e sy 134

⁵ a.g.e. sy. 157

⁶ Arıboğan, D.Ü., a.g.e., sy. 141-142

B. 1990'LAR VE ABD

1. ABD DIŞ POLİTİKASI

Soğuk Savaş'tan ABD tek süper güç olarak çıkınca II. Dünya Savaşı'ndan itibaren artan bir oranda hayata geçirdiği “dünya üzerinde ulusal çıkarı olan bölgelere müdahale” politikası zirveye ulaşmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile silahlanma yarışının ve aynı şekilde tehdidin de bitmiş olması ile ABD'nin askeri harcamalarının kesilmesi beklenmiştir. Fakat daha dönemin başında yaşanan Körfez Krizi ve buna bağlı harcamalarla ABD'nin bu şekilde hareket etmeyeceği net bir şekilde ortaya çıkmıştır⁷.

1990'ların ilk yarısında dış politikası için belirli bir politika oluşturulmamıştır. George Bush'un Soğuk Savaş'ın bitiminden kısa bir süre sonra görevi Bill Clinton'a devretmesi belirli bir strateji izlenmemesinin nedenidir. Clinton göreve başlarken üç amaç öne sürmüştür⁸. İlki Amerikan ordusunun ve güvenlik kapasitesinin modernleştirilmesi ve yeniden yapılandırılmasıdır. İkinci amaç uluslararası ilişkilerde ekonominin payını arttırmak ve son amaç dünya çapında demokrasiyi geliştirmektir. Yönetimin ilk dönemi boyunca ekonomiye odaklanmış ve büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. İç politikada gelişen ekonomi, dış politikada da ağırlığını koymuştur. Clinton'un dış politikasının merkezini Amerikan ekonomik çıkarları oluşturmuştur. Dünyayı Amerikan ticareti ve küresel kapitalizm sistemi için güvenli bir yer haline getirmek Clinton'un ana hedefi olmuştur. G7, NAFTA, APEC ve GATT onun döneminde büyük sıçramalar kaydetmiştir. Fakat Clinton'un bu başarıları özellikle Cumhuriyetçi kanat tarafından takdir edilmemiş; dış politikanın askeri yönünün geri kaldığından şikayet edilmiştir. Yeni bir döneme lider olarak giren ABD'nin buna uygun bir strateji izlemesi gerektiği üzerinde duran eleştirilerin artması⁹ ile Clinton yönetiminin ikinci döneminde eleştirileri karşılayacak bir strateji ile hareket etmeye başlamıştır.

⁷ Benvenisti, A, “The US and the Use of Force: Double-edged Hegemony and the Management of Global Emergencies”, *European Journal of International Law*, Cilt 15, Sayı 4, 2002, sy. 678

⁸ Ambrose, S. E., Brinkley, D.G., sy. 401-410

⁹ a.g.e. sy. 401-410

1996'da ulusal güvenlik stratejisi “*savaşmaya ve ülke dışına gönderilmeye her an hazır bir silahlı kuvvetle güvenliği sağlamak; ABD'nin iktisadi canlanmasını hızlandırmak ve ülke dışında demokrasiyi teşvik etmek*”¹⁰ şeklinde belirlenmiştir. 1997 ve 1998 yıllarında açıklanan stratejilerde askeri güce daha yoğun referanslar verilmiş ve ABD'ye karşı bazı ülkelerin tehdit niteliği taşıdığı belirtilmiştir. Tehlikeler kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar gibi fiziksel tehditlerle ABD'nin değerlerine gelebilecek tehditler şeklinde belirtilmiştir. 1999 yılında ise küreselleşme ile beraber ABD'nin değerlerinin ve ekonomik çıkarlarının dünyaya yayıldığı; buna karşın yeni risklerin de ortaya çıktığı belirtilmiştir¹¹.

Clinton hakimiyetinde geçen 1990'lar ABD'nin elde ettiği gücü tartıştığı ve stratejiler geliştirdiği bir dönem olarak geçmiştir. George W. Bush'un 2000'de seçimlerle iktidara gelmesinin ardından ABD dış politikası yeni bir yöne girmiştir. 11 Eylül sonrası bu politika net bir şekilde kendini göstermiştir.

2. BM – ABD İLİŞKİLERİ

1990'lar boyunca BM ve ABD'nin düzensiz ilişkisini doğru bir şekilde değerlendirebilmek için duruma iki ayrı perspektiften yaklaşmak gerekmektedir. Sovyetlerin çöküşü ile yeni sisteme adapte olmaya çalışan Rusya'nın artık bir engel olmadığı BMGK, ABD'nin ulusal çıkarları yönünde kararlar çıkarabileceği bir alan haline gelmiştir. Ne var ki Soğuk Savaş'ın ardından iyice genişleyen Genel Kurul ve diğer organlar aynı şekilde ABD'nin çıkarına işlememektedir. İşte bu yüzden ilişkilere bakarken BMGK dahilinde ve BMGK dışında olmak üzere iki ayrı perspektif kullanmak gerekmektedir.

¹⁰ Erhan, Ç. “ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı,” *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:56 Sayı 4. Ekim-Aralık 2001, sy. 84

¹¹ a.g.e. sy. 85-86

i. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ABD

BM'nin batı etkisinde olduğu 1946 – 1956 yılları arasında SSCB 77 kez veto yetkisini kullanırken, ABD Bağlantısızlar ve sosyalistlerin beraber hareket etmeye başladığı 1976 – 1986 yılları arasında 45 kez veto yetkisini kullanmıştır¹². Soğuk Savaş'ın sona ermesi BMGK'deki bu çekişmeyi de sona erdirmiştir. Artık BMGK, rekabet olmadan kararlar alabilmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra BMGK'nin testten geçtiği ilk sınav Irak olmuştur. Irak'ın Kuveyt'e saldırması sonucu gündeme gelen müdahalede 5 daimi üye dahil olmak üzere ortak alınan kararlarla önce ekonomik ve askeri tedbir alınmış ardından kuvvet kullanımına gidilmiş; hiçbir anlaşmazlık yaşanmamıştır.

2001'e kadar 20'den fazla BM barışı koruma müdahalesi ve gözlem misyonu gerçekleşmiştir. Bunların hemen hemen hepsinde ABD hem bütçe hem de askeri yardım en büyük katkıyı yapan ülkedir. Bundan dolayı da bu operasyonları istediği şekilde yönlendirme fırsatı yakalamıştır. Örneğin Somali'ye gerçekleştirilen müdahaleler, en çok tepki toplayan ve BM'nin müdahale yönteminin eleştirildiği müdahaledir. Somali'de başlayan iç savaşın kılığa yol açması ve yurt dışından gelen yardımların halka iletilmeyip silah karşılığı diğer ülkelere satılması üzerine BM harekete geçmeye karar vermiştir. 1992'de gerçekleşen ilk aşamada ABD'nin de içinde olduğu uluslararası bir koalisyon ile kuvvet kullanımına başvurulmadan yardım görevlilerinin korunması ve iç savaşın tarafları arası arabuluculuk yapma amacı ile Somali'ye bir grup asker ve gözlemci yollanmıştır. Ne var ki iç işlere karışma olarak algılanan durum BM askerlerinin saldırılara uğramasına neden olmuştur. Bunun üzerine ABD öncülüğünde BM'nin “her türlü müdahaleyi uygulayabileceği” izni ile yola çıkan ikinci operasyon yani UNITAF gündeme gelmiştir. BM – ABD ortaklığını başkan George Bush “ABD Güvenlik Konseyi kararları dahilinde belirlenen Somali'de güvenli bir ortam oluşturma görevinde liderliği üstlenmiştir ki bu Birleşmiş Milletlerin insani yardım sağlama, ulusal uzlaşmayı geliştirme ve ekonominin yeniden yapılanmasını sağlama gibi amaçları için kaçınılmaz bir

¹² Arıboğan, D: Ü., *a.g.e.*, sy. 135

koşuldur”¹³ şeklinde dile getirmiştir. Ne var ki UNITAF, yola çıktığı amaçları gerçekleştirmek bir yana iç savaşın bitmesine bile engel olamamıştır. Operasyon Amerikan halkının ABD askerlerinin yoğun kaybı üzerine gösterdiği tepki sonucu başkan Clinton’un geri adım atması ile erken sonlandırılmıştır. Somali’deki durum düzelmediği için BM üçüncü bir müdahale düzenlemiştir. ABD’nin yine içinde olduğu bu operasyondan rahatsız olan Clinton, operasyonların en kanlı çatışmasının yaşandığı 3 Kasım 1994 çatışmasının ardından bütün Amerikan askerlerini çekme kararını açıklamış ve operasyon sonlanmadan bütün desteğini çekmiştir. BM 1995’te Somali’den çıktığında iç savaş hala devam etmektedir. Sonuç olarak ABD, durum aleyhine dönünce müdahalenin amacını bir kenara bırakıp kendini geri çekmiş ve BM’nin müdahalesinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

Somali’de BM operasyonları devam ederken Ruanda’da iktidarda bulunan Hutu’lar Tutsileri katletmektedir. BM, bu bölgeye de barış operasyonu düzenleme kararı almıştır. Bir süre sonra operasyon bünyesinde bölgeye gönderilen asker sayısının gerçekleşen katliam karşısında yetersiz kalması üzerine BMGK’da sayının artırılması talebi gelmiştir. Somali’den kurtulma çabası içinde olan ABD başta olmak üzere İngiltere dahil birkaç üye duruma sıcak bakmamış ve talep reddedilmiştir. Bu arada iç savaşı sonlandırıp bölgede siyasi, askeri ve ekonomik reformları öngören Arusha Anlaşması hazırlanmıştır. Anlaşma kapsamında BM barış görevlileri anlaşmanın uygulanması için tüm ülkede görev yapacaktır. Maliyeti kısma niyetinde olan ABD bu anlaşmayı reddetmiş ve daha az görevli ile gerçekleştirilebilecek geleneksel bir barış temini operasyonunda ısrarcı olmuştur. Bölgedeki durumu CIA’nin istihbaratı ile yakından takip eden ABD aslında anlaşmanın kendi önerisinden daha etkili olacağını bilmesine rağmen ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurmıştır. Aynı şekilde BMGK’de görev yapan diğer 10 geçici üyeye de konu üzerinde yeterince bilgi vermeyerek istediğini yaptırmıştır. Sonuç Somali’den farklı olmamıştır. İç savaş devam etmiş, katliamlar sürmüştür ve BM sonuçsuz olarak bölgeden çekilmiştir¹⁴.

¹³ United Nations Publications, “Somalia - UNOSOM I”

¹⁴ Melvern, L. “Güvenlik Konseyi: Gizli Kalanlar”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 8 Sayı 1. İlkbahar 2002, sy. 62-77

ABD'nin öncülüğünü üstlendiği ya da operasyon başlatılmasını teşvik ettiği bölgeler kendi ulusal çıkarını kapsayan alanlardır. Somali Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı ve konumu ile jeostratejik bir noktada bulunurken müdahalede acele edilmeyen Raunda ABD için o kadar büyük bir önem taşımamaktadır. Ayrıca El Salvador, Kamboçya, Haiti, Guatemala gibi operasyon düzenlenen birçok bölge yine Amerikan çıkarının ön plana çıkarıldığının göstergesi niteliğindedir.

Sonuç olarak ABD 90'lar boyunca BMGK'de istediklerini yaptırabilmiştir. Çıkarlarını göz önünde tutarak hareket eden ABD, herhangi bir karşıtlıkla karşılaşmadığı için BM'nin operasyonlarını istediği şekilde yönlendirmiştir. Tabii ki bütçe ve askeri yardım konusunda en büyük payı verdiği için de bu durumu kendinde bir hak olarak görmesi de etkili olmuştur.

ii. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Dışında ABD

BMGK'de hareket serbestisini kullanan ABD, BM'nin diğer organlarında aynı rahatlığı bulamamıştır. Bunun nedeni gerek BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Gali ile ABD arasında yaşanan ayrılıklar gerekse BM ile ABD arasında gerginliğin artmasına neden olan ABD'nin BM'ye olan borcudur.

Genel Sekreter ile ABD'nin savunduğu dış politikadaki ayrılıklar iki taraf arasındaki ilişki kadar BM'nin imajını da etkilemiştir. BM 90'lar boyunca Somali ve Ruanda'daki başarısızlıklar ve Bosna'daki kötü performansı ile eleştiri oklarına hedef olmuştur. Bu operasyonlarda başı çeken ABD eleştirilse de, asıl suçlamayla BM karşı karşıya kalmıştır. Bu durum doğal olarak bir rahatsızlık yaratmaktadır.

BM ve ABD arasında gerginliğin artmasına neden olan diğer olay ABD'nin BM'ye borcunu ödememesidir. Başkan Clinton, Demokrat partiden olsa da kongre Cumhuriyetçiydi ve BM'nin rolü üzerine fikir ayrılıkları yaşamaktaydılar. Yönetiminin ilk döneminde Clinton Kongre ve BM arasındaki uyumsuzluğu çözmekten kaçarken ikinci dönemde ABD'nin BM'ye borcunun 1

milyar dolara ulaşması sonucu daha fazla kaçamamıştır. Hem Kongreyi hem de BM’yi ikna edecek bir borç planı oluşturmak için Demokrat Biden’i ve Cumhuriyetçi Helms’i bir araya getirmiştir. İkilinin oluşturduğu ve Helms-Biden Yasası adı ile anılan plan ile hem olağan bütçeden hem de barış operasyonları bütçesinden ABD’nin payına düşen oranı aşağıya çekmek ve 582 milyon Doların ödenmesini içermekteydi. Tarafların onayladığı bu plan Senato’nun da onayı ile yürürlüğe konmuştur. Böylece ABD tekrar BM’de liderliğe uzanacaktır. Ne var ki bu planın hayata geçirilmesi Bush döneminde çıkmaza girmiştir¹⁵.

¹⁵ Chollet, D., Orr R., “Günü Yakalamak,” *Avrasya Dosyası*, Cilt: 8 Sayı 1. İlkbahar 2002, sy.47-61

BÖLÜM II: KÖRFEZ KRİZİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu olay bir ülkenin diğer bir ülkeyi işgalinin yanı sıra Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk krizidir. Adı bile konmayan bir yeni dünya düzeninde nasıl başa çıkılacağı merak uyandıran bir olaydır. Tek güç kalan ABD'nin tutumunun ne olacağı, sadece bir krizin çözümünden öte dünya siyasetinin yönünü belirleyeceği için büyük önem taşımıştır.

A. SAVAŞA GİDEN YOL

İki devlet arasındaki bir meseleden bir anda uluslararası bir meseleye dönüşen bu krizi anlayabilmek için öncesindeki gelişmelere bakmak gerekmektedir. her ne kadar krizin baş göstermesi ani bir şekilde gerçekleşmişse de bu krize ve ardından gelen savaşa giden sürecin temelleri Soğuk Savaş'a kadar dayanmaktadır.

SAVAŞIN NEDENLERİ

i. İran İslam Devrimi

Soğuk Savaş'ın iki blok arasında geçen çekişmesinde taraflar dünyanın her yanındaki devletleri kendi taraflarına çekmek için mücadele etmiştir. Özellikle endüstrileşmiş ülkelerin temel hammaddesi olan petrolün zengin kaynakları ile yer aldığı Ortadoğu toprakları bu çekişmenin kendini güçlü hissettirdiği alanlardan biridir. İşte böyle bir ortamda, 1979 yılında İran'daki ABD yanlısı Şah rejimi devrilmiş ve 1 Nisan tarihinde Humeyni öncülüğünde İslam Devrimi

gerçekleşmiştir. Batı karşıtlığı ile bölgedeki konumunu belirleyen İran, başta ABD olmak üzere bir çok ülke için kaygı verici bir durum haline gelmiştir¹⁶.

Batı bloğu için bir kayıp olan İran aynı zamanda Körfez ülkeleri içinde endişe kaynağı olmuştur. İran'da iktidarda olan Şiilerin gerçekleştirdiği bu devrimin, Şii halkın yoğun bulunduğu Körfez ülkelerinde benzer bir etki yaratmasından korkulmuştur. Bu endişelere neden olan ise İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının ana temellerinden siyasal İslam düşüncesini, başta Müslüman ülkeler olmak üzere bütün dünya ülkelerine yaymak olduğunun Irak yönetimi tarafından ifade edilmesidir. Bu nedenle, Batı ve Ortadoğu dünyası İran'ın bu dış politikasını huzursuz ve dikkatli bir şekilde yakından izlemeye başlamıştır.

Irak için bu endişelerin daha yoğun bir şekilde hissedilmesinin nedeni ise çoğunluk olan Şii halkın yönetim dışında tutulurken, Sünni azınlığın iktidarda olmasıdır. Irak'ın endişesi de boş çıkmamıştır. İran yönetimi Şii Müslüman Iraklıların desteği ile bu ülkede kendi paralelinde ve kontrolünde bir Şii yönetimi kurmak istemiş, büyük çoğunluğu Irak'ın güneyinde yaşayan Şiilerde hareket haline geçmişlerdir. Necef, Kerbela ve Bağdat'ta 1979 Şubat'ta ve 1980 yılının başlarında yer yer olaylar çıkmıştır. Irak, İslam inkılâbı Yüksek Meclisi sözcüsü Hüceccül İslam Hekim kendisiyle yapılan bir konuşmada “*İran İslam Cumhuriyeti bugün Irak'la savaşmaktadır. Eğer durum böyle olsaydı, Saddam rejimi kendi belirgin kaderine ulaşır. Fakat İslam Cumhuriyeti, dünya emperyalizmi ve bölgedeki bütün satılmışları ve kuklalarıyla da savaşmaktadır. İşte bu mesele Irak'taki İslam inkılâbının zaferini engelleyen en büyük sebeptir*”¹⁷ demiştir. Ayrıca Saddam Hüseyin İran'ın Irak'taki Şiilere karşı tutunduğu durumu şu şekilde dile getirmiştir; “*Dinsel çağrı kisvesi, Acem ırkçılığını gizlemek için bir maskeden başka bir şey değildir. Acem ırkçıları, din kisvesi altında Araplara karşı besledikleri kini gizlemeye çalışmakta, din kisvesi bölge halkları arasında kin, gericilik ve bölücülük duygularını körüklemekte ve*

¹⁶ Sönmezoğlu, F. (der.), “İran”, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, DER Yayınevi, İstanbul, 2000, sy. 376

¹⁷ *İslam Çağrısı*, İran İslam Cumhuriyeti İrşad-I İslami Bakanlığınca ayda bir yayınlanan dergi, sayı 9, 1983.

ister bilerek, ister bilmeyerek uluslararası Siyonizm tasarılarına hizmet etmektedir”¹⁸.

Irak'ta yönetimde bulunan Arap milliyetçiliğini savunan Baas Sosyalist Partisi, baskıcı yönetimini muhalefetin güçlenmesi ile arttırmıştır. Iraklı Şiiler 1960 yılında kurulan Dava Partisi altında toplanmaya başlamış; İran'la da ilişkilerini geliştirmiştir. Bu gelişmeler karşısında Saddam Hüseyin, İran'daki devrim sırasında İran ordusunun zayıfladığını, birçok general ve subayın ordudan kaçtığını veya idam edildiğini ve iç huzursuzluğun büyük boyutta olduğunu düşünerek, iki ülke arasındaki sorunları kısa süreli bir savaş ile kendi istekleri doğrultusunda çözümleneceğine inanmıştır. Devrim sonrasında Batı ile bağlarını koparan İran'ın artık Batı'nın desteğini de alamayacağını bilen Irak, savaş yolunda adım atmıştır.

ii. Körfez Bölgesi Hakimiyeti

Dünyadaki stratejik konumlardan biri olan Körfez bölgesi, jeostratejik önemin yanı sıra ekonomik ve siyasal üstünlük de sağlamaktadır. Bundan dolayıdır ki tarihte en çok mücadele edilen bölgelerden biri olmuştur. Endüstrileşmiş ülkelerin sistemlerinin devamlılığını sağlayan en önemli kaynaklardan olma özelliğine sahip petrol, gelişmiş devletler için hem bir zaruret hem de artı bir güç demektir. Bundan dolayı dünyadaki petrolün üçte ikisini barındıran bu bölge, sadece o bölgedeki devletler için değil; bütün dünya için önemli bir konumda bulunmaktadır¹⁹.

İran İslam Devrimi'nin ardından bölgedeki güç olmak isteyen Irak, hem İran'la savaşın yaralarını sarmak hem de konumunu güçlendirmek için kaynağa ihtiyaç duymaktadır. 1970'lerde yaşanan enerji krizi sonrası değeri iyice yükselen Ortadoğu'nun ve özellikle Körfez bölgesinin hakimiyetini elde etmek için Irak,

¹⁸ Armaoğlu, F., “Irak-İran Savaşı”, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 13. Baskı, Alkım Yayınevi, Ankara, sy. 775

¹⁹ Dreyfuss, R., “The Thirty Year Itch”, *Mother Jones*, Cilt: 28, Sayı: 2, 2003, sy 40,

denizlere açılabilme ve mali kaynaklarını güçlendirmek için Körfez Savaşı ile biten Kuveyt'i işgal sürecine girmiştir.

iii. ABD'nin Bölgedeki Çıkarları

Günümüzde bir imparatorluk kurulacak olsaydı, elde edilmesi gereken bölgelerden biri de Körfez Bölgesi'ydі. Ortadoğu, sahip olduğu ve günümüz toplumunun itici gücü olan zengin petrol kaynakları ile hedef haline gelmiştir²⁰. Sanayi Devrimi'nden itibaren bu değeri koruyan Ortadoğu'ya ilişkin ABD politikaları göz önüne alındığında Truman'dan bu yana bir değışim geçirmediği görölmektedir. Truman ile başlayan politikanın dört ana noktası vardır²¹;

- Bölgeye kolay ve engelsiz ulaşım,
- Ticari yollar aracılığı ile ABD, Avrupa devletleri ve Japonya'nın bölgedeki petrole kolay ulaşımı,
- İsrail'in güvenliği,
- Sovyetler Birliği'nin etkisini kırma.

ABD'nin bu amaçları Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği'ne yönelik olan dışında aynı şekilde kalmıştır. Bu amaçları güden ABD için Körfez Bölgesi'nin güvenliği öncelikli konulardan biri olmuştur.

ABD, Kuveyt'in işgali ile başlayan süreçte de bu politikaları göz önünde bulundurmuştur. Soğuk Savaş sırasında ABD'nin birincil endişesi bölgede Sovyet etkisinin oluşma ihtimaliydi. İhtilallerin ve savaşların yaşandığı bu bölgeyi kendi etki alanında tutmak için ABD, gerektiğinde bölgeye ilişkin doktrin oluşturmaktan kaçınmamıştır. Nixon doktrini adıyla anılan ve gerektiğinde bu bölge ölkelerine askeri dahil yardım yapabileceğini içeren bir doktrin yayınlamıştır. Şah yönetimindeki İran ve Kral Faysal idaresindeki Suudi Arabistan'da bölgedeki ABD çıkarlarını yansıtan devletler ve araçlardır.

²⁰ Dreyfuss, R., *a.g.e.*, sy. 40

²¹ Eilts, H. F., "The US Perception of Persian/Arabian Gulf Security", *Asian Affairs*, Cilt 25, Sayı 3, 1994, sy. 270.

Ne var ki İran’da devrimin gerçekleşmesi, Soğuk Savaş’ın sona ermesi gibi kısa zamanda vuku bulan çok sayıdaki geniş ölçekli olaylar ABD’nin bölgeye hassasiyetini arttırmıştır. ABD’nin kontrol araçlarından biri yani İran kaybedilmiş ve üstelik bir tehdit olmaya başlamıştır. Bu tehdide karşı bir önlem olarak güçlendirilen Irak da zamanla bir tehdide dönüşmüştür²².

Bir işgalden bir savaşa dönüşen bu süreçte ABD, yaptığı bu müdahalenin amacının demokrasiyi değil; düzeni korumak amaçlı olduğunu da belirtmekten çekinmemiştir. Saddam Hüseyin’in İran’la savaş sırasında Batı’dan temin ettiği nükleer silahların yarattığı tehdit de benimsediği bölgeye dair politikanın bir uzantısı olan bu müdahaleyi haklılaştırmak ve ABD’nin müdahaledeki yerini belirtmek amacı ile kullanılmıştır. Bu durumu Başkan Bush şu şekilde özetlemiştir: “ABD her zaman şiddete ve şiddeti hukuk yönetiminin yerine geçirmeye çalışanlara karşıdır”²³.

B. KÖRFEZ KRİZİ VE KÖRFEZ SAVAŞI

1. KUVEYT’İN İŞGALİ

Körfez Krizi, Irak’ın Kuveyt’i 1990 yılının 1 Ağustos’u 2 Ağustos’a bağlayan gecesi aniden hukuka aykırı işgaliyle başlamış olsa da Irak’ı bu noktaya getiren bir dizi gelişme olmuştur. Öncelikle Irak, İran ile sekiz sene süren savaşın olumsuz izlerini taşımaktadır²⁴. İran ile yaptığı sekiz yıllık savaştan yorgun ve hasarla çıkan Irak, bu sefer zararlarının temini için Körfez’deki başka bir ülkeye gözlerini dikmiştir. Ancak İran’a karşı yardım eden Batı’nın çıkarlarını yeterince hesaba katmamıştır.

İran savaşı sırasında Irak’a en fazla ekonomik yardım sağlayan devletlerin başında Kuveyt gelmektedir. Fakat Şat-ül Arap suyolunun kontrolünü İran’la yapılan savaş sonrasında sağlayamayan Irak, körfeze açılan başka bir noktaya

²² A.g.e., sy. 271-275

²³ “Fighting Dirty”, The New Republic, 10 – 17 Eylül 1990, sy. 9-10

²⁴ Armaoğlu, F., a.g.e., sy. 773-779

ihtiyaç duymaktaydı. Bundan dolayı zayıf olarak gördüğü ve 1981’de kiralanması için teklif yaptığı Kuveyt’e ait Bubiyan ve Warba adalarını ele geçirmeye çalışmıştır. Bunu da uluslararası hukuka uygun bir şekilde yapmak için iki temel sebep ileri sürmüştür: Birincisi, Irak, Kuveyt’teki muhalefet tarafından davet edildiğini ileri sürmüştür. ABD’nin Aralık 1989’da Panama’ya müdahalesinde de ABD’nin ileri sürdüğü gerekçeler örnek olarak vurgulanmıştır. İkinci sebep ise Irak’ın Kuveyt üzerinde eski kaybedilmiş toprakları yani tarihsel olarak ülkesinin bir parçası olması iddiasıdır. Bu iddiaya göre Kuveyt Irak’ın topraklarına dahil bir alandı, çünkü 1961 yılında bağımsızlığını ilan ettiğinde Irak bunu tanımamıştır. Bu iki sebebe ek olarak Irak’ın resmen açıklamadığı iki diğer neden daha vardır. İlki İran – Irak Savaşı sırasında Kuveyt’in Irak’a yardım olarak verdiği 30 – 40 milyon doları, savaş sonrası borç olarak saymasıdır. Irak bunu kabul etmemiştir²⁵. İkincisi ise Irak, Kuveyt’i işgal ederek, dünya petrol rezervlerinin %20 ‘sine yakın bir oranı eline geçirmiş olacaktı. İran savaşı’nda büyük zararlara uğrayan ve gayri safi milli hâsılasının yarısına yakını silah alımına harcayan bir ülke olarak, kayıplarını yerine koymak ve borçlarını ödeyebilmek için daha fazla gelirle ihtiyacı vardır.²⁶ Ayrıca OPEC ülkeleri ham petrol fiyatlarını düşük tutarak ve fazla üretim yaparak Irak ekonomisinin daha da sıkıntıya girmesine neden olmaktaydı. Fiyatların düşmesinde başı çeken ülke ise Kuveyt’ti. Böylece Irak, ele geçireceği yeni petrol rezervleri ve Kuveyt’in finansal kaynakları ile daha fazla kar elde edebilecektir.

Bu sebeplerle yola çıkan Irak’ın Kuveyt’e asker sokup tüm ülkede denetimi ele geçirmesi üzerine ABD, işgal öncesi gösterdiği tavrın tam zıttı bir davranış içerisine girerek Irak’a karşı her türlü zorlama tedbirlerine başvurmuş ve kuvvet kullanma yoluna gidebileceğini ortaya koymuştur. 2 Ağustos 1990’da, Irak’ın Kuveyt’i işgalinin ardından saatler geçmeden ABD Başkanı Bush, Irak’a karşı ekonomik ambargo başlatmış ve Hint Okyanusunda bulunan Amerikan uçak gemisi Independence’ın Basra Körfezi’ne hareket etmesi emrini vermiştir. Bütün Amerikan bankalarındaki ve uluslararası şirketlerdeki Irak ve Kuveyt’e ait finansal varlıkları ve mülkleri dondurmuştur. Yine ABD’nin etkisiyle oldukça

²⁵ Armaoğlu, F., *a.g.e.*, sy. 878-879

²⁶ Hulki Cevizoğlu, “Amerika’nın Körfez Savaşı”, Ceviz Kabuğu yayınları, 2 baskı, Ankara, 2003,s.,201.

hızlı hareket eden BM Güvenlik Konseyi, 2 Ağustos'ta yani işgalle aynı gün içerisinde 660 sayılı karar ile Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamıştır. 6 Ağustos tarihinde ise 661 sayılı kararla Irak'a kapsamlı bir ekonomik ambargo başlatmıştır.²⁷

Bütün bu gelişmelere rağmen Saddam Hüseyin, İran'la savaşında kısmen de olsa yanında yer alan ABD'nin Irak'a saldıracağına ve Amerikan yönetiminin böyle bir savaşı göze alabileceğine ihtimal vermemiştir. Buna ek olarak, Sovyetler Birliği'nin ABD'nin böyle bir müdahalesine izin vermeyeceğini düşünmüştür. Nitekim Hüseyin'in düşüncelerine paralel şekilde Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mikail Gorbaçev, 29 Ekim'de yaptığı açıklamada Körfez Krizinde askeri çözümün kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Ancak bu açıklamaya rağmen 29 Kasım'da alınan ve askeri güç kullanmasına izin veren karar için Güvenlik Konseyi daimi üyesi Sovyetler Birliği de olumlu oy kullanmıştır²⁸.

Durumun aleyhine gelişmekte olduğunu fark eden Saddam, ikinci bir savaşa girmek istememektedir. Fakat tamamen çekilirse zararının artacağını da farkındadır. Bunun üzerine diplomatik görüşmeler sırasında Kuveyt'in kuzeyindeki petrol bölgeleriyle Bubiyan ve Warba adalarının kendisine bırakılması durumunda Kuveyt'ten çekilmeye istekli görünmüştür. Ancak ABD Saddam'ın siyasal gücünü ve Irak'ın bölgedeki durumunu güçlendireceği için bu tür bir çözüme kesinlikle karşı çıkmıştır. Bu nedenle Irak'la uzlaşmayı öngören çözümler zaman zaman Kuveyt ve Suudi Arabistan tarafından benimsemiş olsa bile ABD tarafından krizin başından sonuna kadar sürekli bir şekilde reddedilmiştir.

ABD'nin Irak'a karşı çıkışının tek nedeni toprak edinimi ile güçlenmesi değildir. İran ile savaş süresince Irak'a yüklü miktarda konvansiyonel, kimyasal ve nükleer silahlar sağlanmıştır. Bu gerçek de hesaba katılınca Irak bölgede kontrol edilemez bir güç haline gelebilme ihtimali taşımaktadır. bu durum ABD'nin çıkarları kadar İsrail'in güvenliği açısından da büyük tehlike olarak görülmüştür.

²⁷ Uslu, N., "Türk Amerikan ilişkileri", 21 Yüzyıl yayınları, Ankara, 2002, sy.284-285.

²⁸ Arı, T., "2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi", Alfa Basım, 4. Baskı. İstanbul, 1999, sy . 230.

2. KÖRFEZ SAVAŞI

Ortadoğu, tarih boyunca önemli bir bölge olmuştur. Üç büyük kıtanın birleştiği bölgede köprü durumunda olması, ulaştırma ve petrol yollarını kontrol etmesi, dünya ekonomisinin en büyük pazar ve kaynak alanlarının ortasında yer alması ve büyük petrol rezervleriyle dünya siyasetinin hassas noktalarından biri olmasına neden olmuştur.²⁹

Ortadoğu'nun barındırdığı bu önem ister istemez birçok Arap devletinin Arap dünyasının liderliği için mücadele etmesine yol açmıştır. 1973 Arap-İsrail savaşına kadar Mısır bu mücadelenin galibi gibi gözükmüştür. Fakat bu savaş sonrası İsrail ile masaya oturmuş ve Camp David Antlaşması ile hem İsrail'i tanımış hem de kaybettiği toprakları geri almıştır. Ne var ki bu kazanç Arap dünyasının liderliğinin kaybına neden olmuştur. Bundan sonra Libya, Suriye, Irak gibi ülkeler Arap dünyası liderliği için mücadele etmeye devam etmişlerdir.³⁰ Irak bu amacı gerçekleştirmek için öncelikle İran'la savaşa girmiştir. Sekiz yıl süren savaş iki tarafı da yıpratmaktan başka bir sonuç sağlamamıştır. Bu amacına ulaşamayan Irak, hem amacı doğrultusunda hareket edebilmek hem de sekiz yılın zararını tazmin edebilmek için Körfez'e açılması gerektiğini biliyordu. Bundan dolayı en mantıklı seçenek olan Kuveyt'e yönelmiştir.

İşgal ile Ortadoğu petrolünün diğer dünya ülkelerine akışını tehlikede olması ve Ortadoğu üzerinde hayati ortak çıkarları olan ABD önderliğindeki 38 ülke, BM çatısı altında Irak'a karşı siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda yaptırımlar uygulamak üzere bir araya gelmişler ve çok uluslu bir koalisyon oluşturmuşlardır.

²⁹ Atay, A., "ABD ve Rusya'nın -1990-1991 Körfez krizi ve savaşı'nda -Ortadoğu ve Irak'a ilişkin stratejik Perspektifleri", *Avrasya Dosyası*, 1996.

³⁰ Doğanay. M. Z., Atun, F. A., "Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından değerlendirilmesi, Körfez harbi ve Alınan dersler", Nurol Matbaası, Ankara, 1994, s.44.

Koalisyonun amacı; Irak Silahlı Kuvvetlerinin kayıtsız şartsız Kuveyt'ten çıkarılması, meşru Kuveyt Hükümetinin tekrar iş başına getirilmesi ve Ortadoğu petrolünün kesintisiz ve güven içerisinde dünya ülkelerine akışının sağlanmasıdır. BM Sözleşmesi'nin 39. – 51. maddelerini içeren VII. Bölüm çerçevesinde bu amaçlar gerçekleştirilecektir. 39. madde zorlama tedbirlerinin de ilk aşaması olan saptamaya ilişkindir; *“Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42. Maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır”*³¹. 41. madde silahlı kuvvet kullanımı içermeyen önlemlerin kararlaştırılmasını içerirken; 42. madde ise *“Güvenlik Konseyi, 41. Madde'de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir”*³² der. Bu madde kapsamında alınan kararlar bağlayıcıdır. 48. madde ile de bu kararların uygulanmasına dair gerekli önlemlerin alınacağı belirtilir³³. Böylece öncelikle diplomatik yollar denenecek, arıdan çözüme ulaşılamazsa siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulanacaktır. Bu çabalar sonuç vermezse son olarak askeri yöntemleri de içeren müdahalede bulunulacaktır.

ABD Komutasındaki Koalisyon güçleri 15 Ocak 1991 gecesine Irak'ın Bağdat'taki askeri birlik ve karargâhlar ile Kuveyt'teki birliklerine Basra Körfezi'nde bulunan uçak gemileri ile Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve Türkiye'deki üslerden kalkan uçaklarla ve akıllı füzelerle yoğun bir hava bombardımanı başlamışlardır. Çift taraflı harekâtı uygulayan Koalisyon güçleri karşısında şiddetli hava bombardımanı ile zayıflayan Irak birlikleri tutunamamış ve kısa sürede teslim olmuşlardır.

³¹ BM Sözleşmesi, [http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/bmsarti-07.html]

³² BM Sözleşmesi, [http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/bmsarti-07.html]

³³ Keskin, F., “BM ve Kuvvet Kullanma”, *Avrasya Dosyası*, BM Özel Sayısı, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, sy. 161.

3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜDAHALESİ

i. Ambargo Kararı ve Uygulanması

BM Sözleşmesi'nin 40. maddesi “*Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. Madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü geçici önlemlere uymaya çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konumlarını hiçbir biçimde zedelemes. Bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır*³⁴” der. Güvenlik Konseyi'nin aldığı ve bu maddeyi tekrarladığı 1 Ağustos 1990 tarihli 660 no.lu karar ile Irak Kuveyt'te kayıtsız şartsız çekilmek zorundadır. Fakat Irak bu karara uymamış; Kuveyt'ten derhal geri çekilmesi gerektiği yolundaki emredici talebi görmezlikten gelmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 6 Ağustos tarihli 661 sayılı kararı ile ekonomik ambargo uygulamasını başlatmıştır. On üç kabul oyu ile Küba ve Yemen'in çekimser kalması ile bu karar alınmıştır.

Konseyin ilk planda, Irak'ın ticari ve ekonomik faaliyetlerine ambargo koymakta yavaş davrandığı söylenebilir.³⁵ Ambargonun kaynağını 41. maddede³⁶ öngörülen yollardan da çıkarmak mümkündür. Bu maddeye göre Konsey, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanmasını gerektirmeyen ne gibi tedbirlerin alınması gerekeceğini tespit edip, Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin bu tedbirlere uymalarını isteyebilmektedir. Bu tedbirlere, ekonomik ilişkileri ile demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer ulaştırma amaçlarının tamamen veya kısmen kesilmesi ve siyasi ilişkilerin de kesilmesi girebilmektedir. Bu madde, 39. madde ile birlikte incelediğinde, silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen bir kararın ancak barışa karşı bir tehdit, barışın

³⁴ BM Sözleşmesi, [http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/bmsarti-07.html]

³⁵ Bozkurt, E., “Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı, Körfez Krizi Örneği ve Irak'ın Durumu ABD'ye 11 Eylül 2001 Terörist Saldırı”, Ankara, Nobel, 2003, sy.104

³⁶ Bozkurt, E., “Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı”, ikinci baskı, Ankara, sy., 510-511.

bozulması veya saldırma fiilinin olduğunun belirlenmesinden sonra alınabileceği belirtilmektedir.³⁷

661 sayılı karar, sadece üye devletlerin değil bütün devletlerin Irak ve Kuveyt ile ihracat ve ithalat ilişkilerini yasaklamaktadır. Halbuki 41. Maddeden, ambargonun sadece Birleşmiş Milletler üyesi devletlerce uygulanmasının istenebileceği anlamı çıkmaktadır. Burada Konsey, üye olmayan devletlere de bir yükümlülüğü getirmiştir.

Konsey ambargoyu denetlemek amacıyla bir komite oluşturmak yoluna gitmiştir. *Yaptırımlar Komitesi* adıyla anılan komite, Güvenlik Konseyi üyelerinden oluşmaktadır. Fakat uygulamada bu komitenin çalışma sisteminin keyfi davranışlara neden olduğu, yavaş işlediği ve kararları için oybirliği şartının aranması gibi sebeplerle eleştirilmiştir.

Irak, hukuka aykırı tutumunu daha da ileri götürerek 8 Ağustosta Kuveyt'i tamamen ilhak ettiğini dünyaya bildirmiş ve 28 Ağustosta 19. ili olduğunu tek taraflı bir kararla duyurmuştur.³⁸ Bu gelişme üzerine Güvenlik Konseyi 662 sayılı kararı 9 Ağustos 1990 tarihinde oybirliğiyle almıştır. Konsey, 660 ve 661 sayılı kararlarını tekrarlayarak, Irak'ın Kuveyt'i tamamen ve sürekli şekilde ilhak ettiğine ilişkin beyanını dikkate alarak, bir kez daha Irak'ın bir an önce ve kayıtsız şartsız olarak kuvvetlerini 1 Ağustos 1990'daki durumlarına çekmesini istemiştir.

Savaşın bitmesinden sonra da ambargo uygulaması devam etmiştir. Irak'ın bütün başvuruları BM tarafından reddedilmiştir. 20 Mayıs 1996 tarihinde Irak'a 2 milyar dolar değerinde petrol satmasına izin verilmiştir. Elde edilecek para ise yalnızca insani amaçlar yolunda harcanabilecektir. Petrol transferin Türkiye üzerinden yapılması da Türkiye'nin kayıplarını bir ölçüde kaldıracaktır. Irak insani amaçlarla kuzeydeki Kürtlerin yaşadığı bölgeler dışındaki halk için ithal edeceği sağlık malzemeleri, ilaç ve gıda ürünlerinin BM tarafından denetimi söz

³⁷ Goodrich, Hambro, (Çev. İlhan Lütem), "Birleşmiş Milletler Antlaşması Şerh ve Vesikalar", İstanbul, 1954, sy. 300.

³⁸ Arı, a.g.e sy.228-229

konusudur. Sağlık ve gıda malzemeleri dışındaki diğer malların alınımında BM Yaptırımlar Komitesinin onayı aranacaktır. Irak'ın satmasına izin verilen 2 milyar dolarlık petrolü satabilmesi halinde 600 milyonluk bölümü Kuveyt'e savaş borcu olarak verilecektir. Irak'ın Kuveyt'e olan savaş borçlarının tümüyle ödenmesinin yüz yıl kadar sürebileceği tahmin ediliyor³⁹.

ii. Abluka Kararı ve Uygulanması

Tanım olarak abluka kelimesi “*Bir devletin dışarı ile olan münasebetlerini ve münakellerini ve bilhassa ticaretini zor ve kuvvet kullanarak kesmesi*”⁴⁰ manasına gelmektedir. Ablukanın uygulanabileceği alan sınırlıdır. Sadece hukuka aykırı davranan veya düşman devletin sahillerine uygulanma imkânına sahiptir. Ayrıca zararlar mukabelenin bir çeşidi olması dolayısıyla bunun da şartlarına uyulması gerekir⁴¹.

Körfez krizi sırasında da Güvenlik Konseyi konu ile ilgili olarak, 25 Ağustos 1990 tarihinde, on üç kabul ve Küba ile Yemen'in çekimser oylarıyla 665 sayılı kararı almıştır. Güvenlik Konseyi 660, 661, 662, 664 sayılı kararlarını ve bunlara acilen ve tamamen uygulaması isteğini tekrarlamıştır. Ayrıca Irak'ın Kuveyt'e saldırmasıyla meydana gelen can kayıplarını esefle karşılayarak ve bundan sonra bu kayıpları önlemek kararıyla, Irak'ın 660, 661, 662 ve 664 sayılı kararlar uymayı reddetmeyi sürdürmesi ve Irak yönetiminin Irak bayrağını taşıyan gemilerini kullanması ve petrol ihraç etmesi üzerine alarma geçmiştir.

Müeyyideleri etkili kılabilmek amacıyla Güvenlik Konseyi, üye devletlere müeyyide ihlallerinin önlemesi amacıyla, deniz kuvvetleriyle Körfeze gerekli önlemleri alınmasını istemiştir. 25 Ağustos 1990 tarihinde 665 sayılı karar ABD'nin baskıları sonucunda alınmıştır. ABD, müeyyidelerin BM çatısı altında uygulamasını teşvik etmiş ve BM Sözleşmesinin 51. madde gereğince Kuveyt'i savunacak bir hareketin haklı olduğu ve bunun yapılmasının Kuveyt'in azledilen

³⁹ “Kurye”, *Haftalık Dış Politika ve Ekonomi Dergisi*, Sayı. 8, 26 Mayıs 1996, sy. 10.

⁴⁰ Türk Hukuk Kurumu, “Türk Hukuk Lugatı”, 3.Baskı ,Ankara,sy.,1

⁴¹ Bozkurt, E., “Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı, Körfez Krizi Örneği ve Irak'ın Durumu ABD'ye 11 Eylül 2001 Terörist Saldırı”, sy.108

hükümetince istendiği belirtildi. Bu açıkça yanlıştı. Bu sırada, BM hareketi ve Amerika'nın başkanlığı uluslararası hukuktan ayrılmaktaydı ve bunun sonucu Amerikalılar kendiliklerinden BM müeyyidelerinin uygulamasını üzerlerine almadılar. Genel Sekreter, 13 Ağustos 1990 tarihli bir raporla bu planı yaptı. Bunu ABD, Güvenlik Konseyinden müeyyidelerin uygulamasına yetki vermesini isteyerek gerçekleştirdi.

BM'nin başlattığı ambargo kararı her ne kadar sadece BM üyeleri için geçerli olsa da zaman içinde kapsamı genişlemiştir. Avrupa Topluluğu, NATO gibi uluslararası örgütlerin de ticari ambargoya katıldıkları ve Batılı devletlerin Körfez'e asker sevkıyatına giriştikleri görülmüştür.⁴²

Güvenlik Konseyi 25 Eylül'de aldığı 670 sayılı karar ile kara ve denizde ablukaya alınan Irak'ın hava ablukasına da alınması üzerinde anlaşılmıştır. Bu karar, on dört kabul ve bir ret oyu (Küba) ile alınmıştır. Güvenlik Konseyi, eski kararları tekrarlamakta ve Irak'ın Kuveyt'e saldırısını, İlhak kararını ve üçüncü devlet vatandaşlarına ilişkin kararlarını ilga etmesini istemekte; olayla ilgili alınan kararlar ve uluslararası insancıl hukukun açıkça, ciddi şekilde ihlalini kınamaktadır. Irak kuvvetlerce Kuveytlilerin yurtlarından ayrılmalarına zorlayan hareketlerini de içeren Kuveyt vatandaşlarına tehdidini ve uluslararası hukuku ihlal ederek Kuveyt'teki kişi ve mallara yönelik fena muamelesini de kınamaktadır.

Ağustos 1990 tarihinden savaşın sona ermesine kadar 7882 yük gemisine müdahale dilmiş ve bunlardan 996'sının yükü kontrol edilmiştir. Ayrıca, Irak'a yük taşıyıp ambargoyu ihlal etmeye çalışan 46 ticaret gemisinin Irak limanlarına girişine izin verilmemiştir.⁴³ Ambargo kararından bir kaç hafta sonra, Konsey Irak gemilerinin hala petrol taşımakta olduklarını tespit etmiştir. Bunun üzerine Konsey, acilen devletlerin Kuveyt hükümetiyle birlikte hareket ederek bölgede seyreden gemilerin ambargo kararı çerçevesinde yüklerinin, rotalarının denetlenmesine; Kuveyt'i deniz kuvvetleriyle birlikte denetime ve gerekli

⁴² Armaoğlu, F., *a.g.e.* sy. 47-58.

⁴³ Doğanay, M. Z., Atun, A. F., *a.g.e.* sy. 248

önlemlerin alınmasına katkıda bulunmaya çağırmıştır. Karar, devletlerin gemilere karşı deniz kuvvetleriyle müdahale etmelerini de içermektedir.

iii. Çöl Fırtınası Harekatı

İşgalin başlamasından dört ay sonra savaşı nihayetlendiren *Çöl Fırtınası Harekatı* başlamıştır. ABD öncülüğünde gerçekleştirilecek operasyon için gerekli olan gücü toplamak için bu kadar süre beklenmiştir. Bu süreçte operasyonda yer alacak asker Suudi Arabistan'da toplanıyor ve eğitiliyordu. 7 Ağustos'ta harekat kararının alındığı ABD Başkanı George Bush'un bildirmesinin üstünden geçen dört ay sonunda 17 Ocak 1991 tarihinde hava harekatı başlamıştır. Bu süreçte ABD öncülüğündeki çok uluslu koalisyon güçleri 700.000 askerden oluşmaktaydı (ABD – 425.000, Suudi Arabistan – 45.000, Mısır 30.000, İngiltere – 25.000, Suriye – 17.000, Fransa – 15.000, Kuveyt – 12.000, diğer İslam ülkeleri – 8.000 ve diğerleri 118.000)⁴⁴.

Hava harekatı 24 Şubat'ta son bulmuştur. Gücü iyice zayıflayan Irak'ın teslim olması için kara harekatının başlayabileceği kararlaştırılmıştır. Fakat öncesinde ABD tekrar bir ultimatom vermiş ve Irak'ın kayıtsız şartsız Kuveyt'in çekilmesini istemiş; ancak sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine 24 Şubat sabahı kara harekatı başlamıştır. Herhangi bir direnme gösteremeyen Irak kuvvetleri 25 Şubat akşamı Kuveyt'ten çekilmeye başlamıştır. Bu çekilme sürecinde 25.000 Irak askeri teslim olmuştur. 100 saat süren kara harekatı, 28 Şubat sabahı Başkan Bush'un Kuveyt'in tamamen kurtarılmış olduğunu ilan etmesi ile son bulmuştur⁴⁵.

iv. Ateşkes Kararı

28 Şubat 1991'de kara harekâtı tamamlanmış ve Irak batılı devletler aracılığı ile BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 12 kararı kayıtsız şartsız tanıdığını açıklamıştır.⁴⁶ Çünkü Irak gerek hava harekâtı gerekse kara harekâtı sonucu,

⁴⁴ Armaoğlu, F., *a.g.e.* sy. 883

⁴⁵ *a.g.e* sy. 886

⁴⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, "Körfez Krizi Sonrası Ortadoğu", Beşinci Kitap, İstanbul 1992, sy.22.

ekonomik ve askeri bakımdan büyük kayıplar vermiştir. Yani, ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır.

2 Mart 1991 tarihinde alınan 686 sayılı karar ile ateşkes şartlarını açıklanmıştır. On bir lehte, bir aleyhte (Küba) ve üç çekimser (Çin, Hindistan, Yemen) oyla bu karar alınmıştır. Güvenlik Konseyi, bu olayla ilgili olarak vermiş olduğu on iki kararı tekrarlamakta ve üye devletlerin Sözleşmenin 25. maddesinden kaynaklanan yükümlüklerini hatırlatmakta; Kuveyt'in yönetimine yardıma ilişkin 661 sayılı kararın 9. paragrafını ve tıbbi ihtiyaçlar, insani yardımlar ve gıdaya ilişkin 3 / c paragrafını tekrarlamaktadır. Aynı tarihte Irak ve Birleşik Kuvvetler arasında Kuveyt ile Suudi Arabistan sınırının kuzeyindeki Safven kasabası yakınlarında kurulan bir çadırda ateşkes konusunda görüşmeler yapılması gerekiyordu. Fakat koalisyon kuvvetleri komutanı H. Norman Schwarzkorf'un Irak hava sahasındaki cisimlerin düşürülmesi emri gereğince Irak yetkililerin karayolu ile gelmesi üzerine gelişmeler 3 Mart 1991 tarihinde başlamıştır.⁴⁷

3 Nisan 1991 tarihinde Güvenlik Konseyi tarafından on iki lehte bir aleyhte (Küba) ve iki çekimser (Ekvator ve Yemen) oyla alınan 678 sayılı karar ateşkesin uygulanma şeklini kararlaştırıyordu. Bu kararla Kuveyt'in bağımsızlığının temininin memnuniyeti belirtiliyor ve Irak'ın çekilmesi öngörülmüyordu. Biyolojik ve kimyasal silahların kaldırılması, balistik füzelerle ilgili önlemler alınması, Ortadoğu'da nükleer silahların yok edilmesi, silahlanmanın kontrol altına alınmasını ve Irak'ın 15 gün içinde bu kararın uygulamasıyla ilgili silah ve diğer listelerini Genel Sekretere göndermesini istemektedir. Irak'ın silahlarını denetim ile ilgili özel bir komisyon oluşturulmasını karara bağlamaktadır.

678 sayılı kararda yer alan ve Irak'ın kabul edeceği şartlar üç kategoride toplanabilir. Biri, Irak'ın askeri kuvvetine ilişkindi; Irak'ın bütün kimyasal ve biyolojik silahları ile belli menzile kadar bütün balistik füzelerinin imhasını gerektiriyordu. Bu şart aynı zamanda Irak'ın nükleer silah yapma ve geliştirmeye son vermesiyle nükleer silah yapımında kullanabilecek maddelerin kontrolünün Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuna bırakılması öngörülmüyordu. Bunun yanında

⁴⁷ Doğanay, M. Z., Atun, A. F., *a.g.e* sy. 303

uluslararası bir komisyonun silah kapasitesini ve belirlenenlerin denetlemesini, Irak'ın kabulünü şart koşturmuştur. İkinci grup şartlar, Körfez krizi ve işgal dolayısıyla meydana gelen kayıplar, yabancı devletlerin, milletlerin ve şirketlerin zararlarının Irak tarafından karşılanmasına yöneliktir. Ekolojik dengenin zarar görmesine ve doğal kaynaklara ilişkin ayrıca atıfta bulunmaktadır. Irak'ın petrol ihracatı kapasitesi ekonomik ihtiyaçları tespit ederek zararların ödenmesi için bir fon oluşturması öngörüldü. Üçüncü kısım şartlar ise, Irak ve Kuveyt sınırının belirlenmesi ile birleşik kuvvetlerin Irak topraklarından çekilmesini sağlayacak Birleşmiş Milletler araştırma birimlerinin kurulmasıyla ilgiliydi. Diğer karar ise, Kuvvetlerin üçüncü devlet vatandaşlarının ülkelerine dönüşü ve terörizme karşı taahhütleri içeriyordu.

Irak'ın Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararını kabul etmesini BM Genel Sekreterine ve Güvenlik Konseyine 6 Nisan 1991 tarihinde resmen bildirmesiyle⁴⁸ ateşkes resmen iki taraflı olarak gerçekleştirilmiştir.

C. SAVAŞIN SONU VE ABD'İN ROLÜ

1. SAVAŞIN SONUÇLARI

1 Ağustos 1990 tarihinde başlayıp 6 Nisan 1991'de sona eren savaş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Soğuk Savaş sonrası ilk denemesidir. İşgalin başladığı gün toplanarak derhal gerekli kararları alması, hem dünya teşkilatının kurulduğu tarihten bu yana istenen performansını göstermesine imkân vermiş, hem de uluslararası ilişkilerdeki kutuplaşmanın sona ermiş olduğunu, veto müessesinin istismar edildiği geçmiş olayların geride kaldığını göstermiştir. Körfez Krizi boyunca, ABD ile Sovyetler Birliği'nin uyum içinde davranmaları, aralarındaki işbirliğini etkin bir şekilde sürdürmeleri, Soğuk Savaş dönemindeki içinden çıkılmaz taktik hesapların aşıldığını net bir şekilde ortaya koymuştur.

⁴⁸ Armaoğlu, *a.g.e* sy. 60.

Irak lideri Saddam Hüseyin'in ise değişen dünya düzenini algılamakta gecikmiştir. Sovyetler Birliği'nin varlığına güvenen Saddam Hüseyin, Batı ve Doğu çekişmesinden yararlanarak bölgede güç edinmeye çalışmıştır. Ne var ki zayıflayan Sovyetler Birliği Ortadoğu'da ABD ile yeni bir çatışmaya girmekten çekinmiş; buna karşın Irak'ın da bölgede bir güç olmasını istememiştir. Saddam Hüseyin'in yanıldığı diğer noktalar ise şöyledir; siyasi manevralarla, müttefikleri parçalayabileceğini düşünmesi; İsrail'in savaşa girmesini sağlayarak Arap ülkelerini kendi safına çekebileceğine inanması; kamuoyu baskısı nedeniyle ABD'nin savaşı göze alamayacağını düşünmesi; askeri kuvvetini yanlış tertiplemesi ve Cumhuriyet muhafazalarına fazla güvenmesi; müttefiklerin hava, deniz ve teknolojik üstünlüğünü iyi değerlendirilmesidir.⁴⁹ Özellikle askeri kuvvetlerine gereğinden fazla güvenmiştir. Öncelikle ABD ve Koalisyon Güçlerinin ordusu Irak'ın kuvvetlerinde çok daha nitelikliydi. Koalisyon güçleri ileri teknoloji ürünü teçhizatları ve eğitilmiş askerleri ile hızlı hareket edebilen bir kuvvet oluşturmuştur. Buna karşın ABD ve İsrail'in İran'la savaş sırasında temin ettiği eski teknoloji silahlara sahip olan Irak kuvvetleri sekiz yıllık savaşın yorgunluğunu atamamıştı. Ayrıca klasik piyade savaşına göre eğitildikleri için Koalisyon askerlerine karşı koyacak stratejilere de sahip değillerdi⁵⁰.

Krizin oluşmasına yol açan temel sebep Irak'ın Ortadoğu'daki güç dengesini yani statükoyu bozmasını önlemektir. Fakat Irak'ın askeri, ekonomik ve siyasi kapasitenin zayıflatılması ile yeniden dengesiz bir durum ortaya çıkmıştır. Yeni durumda İran bölgenin en güçlü devleti haline gelmiştir ki bu ABD'nin istemediği bir durumdur. Bölgedeki çatışma ve huzursuzlukların devam etmesinde etkili olmuştur.

Savaşın başlıca sonucu Arap milliyetçiliğinin zayıflamasıdır. Kriz sırasında bazı Arap ülkelerinin Irak'ın yanında yer almasına rağmen bu ülkelerin büyük çoğunluğunun koalisyon güçleri arasında yer alması ve Batı'nın çıkarları için savaşması Arap milliyetçiliğine ölümcül bir darbe vurmuştur. Bu darbe bölgede

⁴⁹ Doğanay, M. Z., Atun, A. F., *a.g.e.* sy. 342-434

⁵⁰ Sander, O., "Kuveyt'in İşgali ya da İkinci Körfez Savaşı", *Siyasi Tarih 1918-1994*, 9. Basım, İmge Yayınevi, Ankara, 2001, sy. 571

köktenci dini akımların güç kazanmasına yol açmıştır.⁵¹ Nitekim 11 Eylül saldırıları ile başlayan *teröre karşı savaş* sürecinin çıkış noktasını bu bölgedeki gruplar başlatmıştır.

İkinci bir sonuç ise bölgenin çeşitli bölünmelere neden olması ve bunun sonucu olarak kaos ortamının oluşmasıdır. Bölgede farklı mezhep, kabile, ırk gibi ayrı aidiyetlere sahip olan halkların farklı devletler altında yaşaması ve yaşadıkları ulus-devletlere kökenleri kadar bağlılık hissetmemesi bölgedeki istikrarı yok edip yeni ünitelerin oluşmasına neden olma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Nitekim savaş sonrasında uzun dönemde diğer ülkelerde pek bir sorun yaşanmazken Saddam Hüseyin, savaş sırasında kendi ülkesindeki ayrılıkçı kesimleri bastırmak için kanlı yöntemler kullanmıştır.

Diğer bir sonuç, daha önce de belirtildiği gibi İran'ın bölgenin yeni gücü olmasıdır. Sekiz yıl süren savaş sonunda birbirlerine bir üstünlük sağlayamayan İran ve Irak, Körfez Savaşı sonunda bekledikleri cevabı almışlardır. Irak'a uygulanan ekonomik ambargo ve bir yenilgi ile sonuçlanan ikinci savaşın sonunda İran'ı göreceli olarak üstün konuma getirmiştir. Humeyni'nin ölümü ile beraber Soğuk Savaş dönemi “ne Doğu ne Batı” anlayışı yerini “hem kuzey hem güney” anlayışına bırakmıştır. Bu güney politikası ile beraber zaten ambargo ile yalnız kalan Irak, Körfez'de daha da yalnız bırakılmıştır. Kuzey politikası ile de Sovyetlerin dağılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya devletleri ile yakınlaşmıştır. Ekonomik olduğu kadar siyasal özellikler de taşımaktadır bu yakınlaşma. Böylece yeni politikaları ile İran bölgenin hakimiyetini ele geçirmekle kalmamış, Irak'ın durumunu da kötüleştirmiştir⁵².

Kriz sonrası Ortadoğu'da silahlanma yarışı gittikçe artmıştır. Gerek kriz sırasında gerekse kriz sonrasında bazı yazarlarca ve devlet adamlarınca Ortadoğu'nun silahsızlandırılması önerileri yapılsa da, ABD gibi dünyada silah satışında önde gelen batılı ülkelerce bu görüşler pek kabul görmemiştir.

⁵¹ Yalçın, A., “ Körfez Savaşı Türkiye”, Yeni Form, C.XII.,Sayı 261, Şubat 1991 , sy.5

⁵² Sander, O., *a.g.e* sy. 573-576

Krizin olumsuz sonuçlarının yanı sıra olumlu sonuçları da olmuştur. Bunların başında Ortadoğu'da Filistin-İsrail arasındaki çatışmaların yerini barış görüşmelerine bırakması gelmektedir. Körfez Krizi'nden sonra Ortadoğu'da ABD'nin bölge petrolleri üzerinde kesin kontrolü görülmektedir. Krizden sonra, gerek dış işleri bakanı Baker ve gerekse Başkan Bush verdikleri demeçlerde, Ortadoğu petrollerinin ancak dost ellerde bulunabileceğini vurgulamışlardır.⁵³ Bunun anlamı, bölgede petrol üreten ülkeler ABD ile dost olmak zorundadır.

Saddam Hüseyin'in batılılar tarafından Irak yönetiminden neden uzaklaştırılmadığı yanıtlanması gereken önemli bir sorudur. Irak gerek dini gerekse etnik bakımdan farklı çok sayıda gruptan oluşmaktadır. Böyle bir yapı içinde Saddam Hüseyin devrildikten sonra yerine geçebilecek bir lider yoktur. Yeni hükümeti kim kuracaktır? Şiiler mi, Kürtler mi, yoksa Batistler mi? Ayrıca yeni kurulan hükümet ne kadar yönetimde kalabilecektir? Bu soruların yanıtı yoktur. Hasan Köni'ye göre böyle bir ortamda Saddam Hüseyin'i kımıldatmak başta bir Amerika olmak üzere Batılıların işine gelmemektedir.⁵⁴

Sonuç olarak kriz bölge ve dünya siyasetinde birçok etkiye sahip olmuştur. Ama krizin en çok etkilediği kesim Irak halkı olmuştur. 11 yıl süren ekonomik ambargo ile beraber temel gıda maddelerine ve ilaçlara ulaşamamışlardır. 1998 yılında Çöl Tilkisi Harekatı ile tekrar şiddete maruz kalmışlardır. 687 nolu ateşkes kararı ile BM'nin silah kontrolüne yanaşmayan Irak, tekrar hava saldırısına maruz kalmıştır. 1154 ve 1205 nolu BM Güvenlik Konseyi kararları ile ABD ve İngiltere Kasım 1998'de Irak'ı dört gün dört gece süren harekatı hayata geçirmişlerdir⁵⁵. 2003 yılında ABD'nin işgali ile de sonu gelmeyen bir kaosa sürüklenmişlerdir.

⁵³ Armaoğlu, F, *a.g.e* sy.887.

⁵⁴ Köni, H., "Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu", *Avrasya Dosyası*, 1992.,s.138.

⁵⁵ Gray, C., "From Unty to Polarization: International Law and the Use Against Iraq", *European Journal of International Law*, Cilt 13, Sayı 1, 2002, sy. 14

2. ABD’NİN ROLÜ

Yeni dünya düzeninin temellerinin atıldığı bir dönemde dünya siyasetinin seyrini gösterecek ilk kriz Körfez Krizi ve ardından gelen Körfez Savaşı olmuştur. İki kutuplu bir dünya siyasetinin terk edilmesi ile tek güç kalan ABD’nin nasıl bir tutum sergileyeceği merak edilmekteydi. Dünya lideri rolünü tekeline alıp siyaseti yönlendirebileceği gibi çok taraflı bir dünya siyasetinin önemli ismi olmayı da seçebilirdi.

Irak’ın Kuveyt’i işgalinin ardından kısa süre içinde harekete geçen ABD, dünya polisliği yerine çok taraflı bir siyasetin sözcüsü olmayı yeğlediğini göstermiştir. Uluslararası hukuka bağlı olduğunu da BM’nin kararları doğrultusunda hareket etmesi ile belli olmuştur.

Her ne kadar ABD, uluslararası hukuka bağlı ve çok taraflılık esası içinde hareket etse de bu Ortadoğu’daki çıkarlarını korumadığı anlamına gelmemektedir. Sonuçta tek kutuplu dünya tek taraflı çıkarı temsil edecektir ki bunu da hemen hemen aynı çıkarlara sahip Koalisyon Gücü’nün yardımı ile gerçekleştirmektedir⁵⁶.

Soğuk Savaş sona ermiş ve karşısındaki güç olan Sovyetler Birliği artık ABD ve Batı çıkarları karşısında bir engel olmaktan çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerin en çok ihtiyaç duyduğu petrolün en yoğun şekilde bulunduğu Ortadoğu doğal olarak Batı için en önemli bölgelerden biri konumundadır. İşte böyle bir ortamda Irak’ın Kuveyt’i işgali Batı’yı derhal harekete geçirmiştir.

ABD’nin neden çok taraflılık esasında hareket etme isteği içinde olduğunu açıklamadan önce neden Irak konusunda bu kadar acele ve hızlı hareket ettiğini anlamak gereklidir. Petrol yönünden zengin olan Ortadoğu’da Irak özellikle önemli bir konumdadır. Dünya petrol rezervlerinin %11’ini topraklarında bulundurmaktadır. Yani Suudi Arabistan’dan sonra en çok petrol rezervine Irak sahiptir. Fakat Irak’ın petrolünün bir diğer özelliği daha vardır ki o da yüzeye

⁵⁶ Benvenisti, A, *a.g.e* sy. 678

yakın olmasıdır. Bu sayede petrol daha kolay ve masrafsız olarak işlenebilmektedir⁵⁷. Yani ABD'nin Irak konusundaki hassasiyetinin temelini petrol konusu oluşturmaktadır. Ama tek neden bu değildir.

Irak ve İran arasında süren sekiz yıllık savaşta ABD gerektiğinde Irak'a yardımda bulunmuştur. Çünkü İran'ın ve dolayısıyla İslam politikalarının hakim çıkması bölgedeki Batı çıkarlarını tehdit etmektedir. Bundan dolayı ABD ve diğer Batılı güçler Irak'a silah ve cephane yardımında bulunmaktan kaçınmamıştır. Ancak savaş sona erdikten sonra ABD'nin tedarik ettiği nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar Irak'ın elinde bulunmaktadır. Bu durum da ABD'yi tedirgin etmektedir.

Bir diğer son neden ise ABD'nin Ortadoğu'daki duruma hakim olmak istemesidir. Şah'ın devrilmesi ve İslam Devrimi'nin ardından İran'ın Batı yandaşlığı sona ermiş, dolayısı ile de Batı'nın Ortadoğu'daki kontrol mekanizması sarsılmıştı. Irak – İran savaşı'nın başlaması ile bölgede tekrar bir dengesizlik oluşmuş, böylece Batı da rahatlamıştır. Savaşın ardından bölgede Batı'nın karşısında durabilecek bir güç kalmamıştır. Ne var ki Irak'ın Kuveyt'i işgali tekrar taşları yerinden oynatmıştır.

Kısacası ABD'nin bir zamanlar Irak'a tedarik ettiği silahlar ile güçlendirdiği Irak'ın Kuveyt'i de işgal ederek petrol rezervlerini güçlendirmesi ve kontrol edilemez bir güç haline gelmesi ihtimali ABD'yi korkutmuş ve harekete geçmeye zorlamıştır⁵⁸.

İşgalin üstünden sadece dört gün geçmesinin ardından ABD'nin çabaları ile BM Güvenlik Konseyi arka arkaya kararlar çıkarmaya başlamıştır. Kore Savaşı'ndan sonra “pas tutmaya” başlayan Güvenlik Konseyi, Sovyetler Birliği'nin de karşı çıkmaması ile ABD'nin kararlarını uygulamaya başlamıştır. Kısa sürede diplomatik aşama aşılmış ve ambargo aşamasına gelinmiştir. Fakat Irak'ın tamamen etkisiz hale getirilebilmesi için bunun yeterli olmadığını bile ABD,

⁵⁷ Arnove, A., “Iraq under Siege: Ten Years on”, *Monthly Review*, Cilt 52, Sayı 7, 2000.

⁵⁸ a.g.e

askeri müdahalenin şart olduğunu düşünmüştür. Bu müdahalenin hazırlığına da kısa sürede başlamıştır.

İşte bu aşamada ABD'nin neden çok taraflı bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Elinde nükleer silah dahil büyük bir güç bulunduran Irak'ı saf dışı bırakmak için gerek ileri teknoloji gerekse insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Soğuk Savaş'ın izlerini hala üstünde taşıyan ABD için ise bu büyük bir ekonomik maliyet getirecektir. Ayrıca asker sayısının çok tutulması iç politikada olumsuz sonuçlar yaratabilir. Bundan dolayı ABD, çok taraflı bir politika izlemeyi tercih etmiştir.

Körfez savaşının maliyeti büyük oranda ABD dışındaki ülkeler tarafından karşılanmıştır. Koalisyonun oluşması aşamasında ABD'ye Suudi Arabistan 16.8 milyar dolar mali destek ayrıca petrol değerleri için 1.7 milyar dolar, Almanya 6,6 milyar dolar, Kuveyt 16 milyar dolar, Japonya 13 milyar dolar, Güney Kore 400 milyon dolar vermeyi taahhüt etmiştir. Dolayısıyla savaşın maliyeti ABD için sınırlı olmuştur.

Savaş sonrasında ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığı tarih içinde pek rastlanmayacak şekilde artış göstermiştir. Artık, ABD kendisini İran'ın ya da herhangi bir başka devletin bölgeye hakim olması önündeki en büyük engel olarak görmeye başlamıştır. ABD Başkanı savaş sonrasında dört temel ilke geliştirmiştir. Bunlar, Körfez bölgesinin güvenliği için yeni düzenlemeler yapılması, silahlanmanın kontrol altına alınması, Ortadoğu'nun ekonomik gelişmesi için yeni mekanizmaların oluşturulması ve İsrail'in Arap devletleri ile olan anlaşmazlıklarının çözülmesidir.⁵⁹ Bu amaçlar doğrultusunda Clinton döneminde Kongre'den geçen Irak'ı Özgürleştirme Yasası kapsamında 97 milyon dolar bütçe ayrılmıştır. Bu bütçe de hala iktidarda olan Saddam Hüseyin'in Londra'da bulunan muhalefetine tahsis edilmiştir. Irak monarşisi tekrar yapılandırılmaya çalışılmaktadır. Böylece ABD ülkeyi ve bölgeyi kontrol altına alabilecektir⁶⁰.

⁵⁹ Uslu, N., "Türk Amerikan ilişkileri", 21 Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2002, sy.290.

⁶⁰ Arnove, A., *a.g.e*

Askeri açıdan ise, dünyadaki en modern teknolojilerin denendiği, hava gücü üstünlüğünün kesin olarak kanıtlandığı, hava üstünlüğü olmadan hiç bir harekâtın başarılı olmayacağı görülmüştür. İlk defa bir savaşta uzay teknolojisi kullanılmıştır.

ABD'nin yönettiği çokuluslu askeri güç ise geleceğin harp doktrinini uygulamıştır.⁶¹ Körfez savaşı, 1980'lerin başından itibaren geliştirmeye başlanan otomatik karar destek sistemleri, kinetik enerji silah sistemleri, parçacık huzmesi silah sistemleri, mikro dalga silah sistemleri, lazer sistemleri, tesiri güçlendirilmiş mühimmat, akıllı mühimmat, üçüncü nesil nükleer silahlar gibi yeni askeri teknolojiler için uygulama alanı olmuştur. Bütün bu teknolojik gelişmeler geleceğin savaşlarında, Silahlı Kuvvetlerin nitelik üstünlüğünün sayısal üstünlükten daha da önemli olacağını ortaya koymuştur.

Körfez Savaşı'nın tartışmalara yol açan bir diğer yanı da yapısına dair olmuştur. Körfez Savaşı BM öncülüğünde gerçekleştirilen bir polis eylemi midir yoksa gerçek bir savaş mıdır? BM'nin kuruluşu ile yasaklanan savaş eylemi üyeleri tarafından mı gerçekleştirilmektedir? Bu tartışmalara son nokta şu şekilde konmuştur; BM'nin 51. maddesi dahilinde verilen birlikte meşru müdafaa hakkı kapsamında BM kapsamında gerçekleştirilen bir polis eylemidir⁶².

Savaşta askeri hedefler siyasi hedeflerin ele geçirilmesinde birer vasıtaadır. Bu nedenle Saddam rejiminin yıkılmaması ve harekâtın Bağdat ele geçirilinceye kadar sürdürülmemesi Körfez savaşındaki zaferin sınırlı bir başarı olduğu şeklinde değerlendirilmesine yol açmıştır. ABD'li yetkililerin açıklamalarından anlaşıldığı üzere ABD Bağdat'a kadar yapılacak olan kara harekâtına henüz hazır değildi ve BM kararının sadece Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasıyla ilgili olması ve Irak'ın işgalini içermemesi nedeniyle olası ileri harekâta koalisyonun dağılabileceğinden endişe etmiştir.⁶³

⁶¹ Doğanay, Z.M., Atun, F.A., *a.g.e* sy. 415

⁶² Conforti, B., "Non-coercive Sanctions in the United Nations Charter", *European Journal of International Law*, Cilt 7, Sayı 2, 1996

⁶³ Doğanay, Z.M., Atun, F.A., *a.g.e* sy. 418-419

BÖLÜM III: BOSNA – HERSEK SAVAŞI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Yugoslavya'nın dağılma süreci sancılı bir şekilde başlamış ve özellikle 1990'lar süresince bölgedeki karmaşa devam etmiştir. Hala ufak çaplı çatışmaların çıktığı bölgede uluslararası kamuoyunun dikkatinin bölgeye odaklanmasına neden olan durum Bosna-Hersek'te 92 Mart'ında başlayıp 95 Kasım'ında nihayetlenen savaş olmuştur. BM'nin müdahalesi ile çözüme giden yolun açıldığı bu savaş, sadece Balkanları etkileyen bir gelişme olmamıştır. Dünya siyasetindeki durumu da aynı şekilde gözler önüne sermiştir.

A. SAVAŞA GİDEN YOL

YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASI VE BOSNA-HERSEK'İN BAĞIMSIZLIĞI

1580 yılı itibariyle Bosna-Hersek Osmanlı İmparatorluğunun batıya açılan kapısı haline gelmişti. Osmanlıdan önce bu bölgedeki Slav halkın Bogomiliği benimsemişti ki bu din Hıristiyanlık gibi katı sınırlara sahip değildi. Bu durum zamanla bölgedeki halkın Osmanlı etkisi ile İslam'a geçmesini kolaylaştırmış ve Osmanlı'nın hakimiyetini arttırmıştır. Ne var ki Osmanlı'nın kendi iç sorunları ile uğraşmaya başlamasını fırsat bilen Avusturya-Macaristan 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamıştır. Ülke içindeki Hırvatların etkinliğini arttıran bu durum Müslüman halk kadar Sırp'ları da rahatsız etmiş ve I. Dünya Savaşı'na giden yolu açmıştır.⁶⁴

Ülke içinde başlayan etnik kökene dayalı çatışma süreci 1945'e kadar varlığını sürdürmüştür. 1945 yılında Tito önderliğinde “kardeşlik ve birlik” kavramı temelinde kurulan Yugoslavya, Bosna-Hersek'i de içine almıştır. Bütün etnik

⁶⁴ Uzgel, İ. “Tarihte Bosna-Hersek ve Halkı”, *Türk Dış Politikası, Cilt II:1980-2001*, (ed.:Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, sy. 500

kökenler kardeşlik içinde bir arada yaşaması fikriyle oluşturulan yeni devlet içerisinde, sosyalizmin de etkisi ile ikinci planda tutulabilmiştir⁶⁵. Tito'nun yönetimindeki etnik kökenler *ulus* ve *milliyet*(azınlıklar) olarak ikiye ayrılmıştır. Ulusu oluşturanlar Slav kökenli halklarken; milliyet Arnavutlar, Macarlar, Çekler, Çingeneler, İtalyanlar, Romenler, Rutenler, Slovaklar ve Türkleri kapsamaktadır. Bu etnik çeşitlilik aynı şekilde din ve dil çeşitliliği olarak da yansımıştır. “Yugoslav Uyumu” denilen bu etnik uyum 1980’de Tito’nun ölmesi ile sarsılmış ve dağılmaya giden bir süreci başlatmıştır⁶⁶.

Dağılmaya giden yol 1980’lerde Sırp milliyetçiliğinin yükselişe geçmesi ile başlar. Önce Sırp entelektüellerinin gündeme taşıdığı milliyetçilik, Kilisenin de desteği ile etkisini arttırmıştır. Gevşeyen Yugoslavya sistemi ile beraber yönetim içindeki etkisini güçlendiren Kilise, Sırp milliyetçiliğini etkin hale getirmiştir. 1987 yılında Miloseviç yönetime geçince Sırp Ortodoks Kilisesi Miloseviç’e ve eylemlerine tam destek vermiştir. Miloseviç Sırp ulusal projesini hayata geçirecek lider olarak görülmüştür. Kilisenin bu desteği, Miloseviç’in projeyi hayata geçiremeyeceğinin anlaşılması ile 1994’te sona ermiştir⁶⁷.

Miloseviç’i Kilise dahil bütün Sırp’ların desteklediği dönemde dağılmaya neden olan eylemlerinin başlangıcını Kosova ve Voyvodina’nın özerkliklerinin kaldırılmasıdır. 1989 yılında Sırbistan parlamentosunun kararı ile hayata geçirilen bu eylemin nedeni Federal Başkanlık Konseyi’nde Sırbistan’ın oylarını arttırması ve aleyhte bir karar çıkmasını engellemektir. Bu durum üzerine hem Slovenya hem de Hırvatistan çok partili seçim yapma kararı almıştır. Böylece yollar ayrılmaya başlamıştır. Ayrılan yolların birleşmesinin mümkün olmadığı 1990 Ocak – Şubat aylarında gerçekleştirilen Yugoslav Komünist Partisi 14. Olağanüstü Kongresi’nde kesinleşmiştir. Yugoslav Komünist Partisi’nin öncü rolüne ve iktidar temeline son verildiği duyurulmuştur. Bu karar sonrasında

⁶⁵ Uzgel, İ. “Bağılantısızlıktan Milliyetçiliğe Yugoslavya’da Milliyetçilik ve Dış Politika”, *Türkiye’nin Komşuları*, (der. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel), İmge Kitabevi Yayınları, 2002, sy. 127.

⁶⁶ Ülger, İ. K. “ ‘Ortadoğu Sorunu’ ve ‘Yugoslavya’nın Dağılması’nın Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi”, *Stradigma*, Sayı 8, Eylül 2003.

⁶⁷ Uzgel, İ. “Bağılantısızlıktan Yalnızlığa ...”, sy. 129-130

Slovenya'nın gevşek bir federasyona dönüşme önerisi üzerine karmaşa artmıştır⁶⁸.

Dağılma süreci Sırbistan'ın merkezi güçlendirme çabalarının Hırvatistan ve Slovenya üzerinde ayrılıkçı hareketlerin yükselmesi ile hızlanmıştır. Nisan 1991'de ise Hırvatistan ve Slovenya federasyon yerine *egemen devletler birliği* önermişlerdir. Buna karşı çıkan Sırbistan, Federal Ordunun (JNA) desteğini de alarak Sırp'ların tek bir Sırbistan altında yaşayacağını ileri sürmüştür⁶⁹. Bu iddiadan destekle Mayıs 1991'de Bosna'da Radovan Karaciç liderliğindeki Sırp Demokratik Partisi ülkenin çeşitli bölgelerinde "Sırp özerk bölgeleri" ilan etmiştir. Buna bağlı olarak Bosna kurumları da ülkenin çeşitli yerlerinde kontrolü yitirmeye başlamıştır⁷⁰. Her ne kadar Sırp'lar bu dönemde özerklik faaliyetlerine girişse de ülke toplam nüfusunun %31'ini oluşturmaktaydılar. Buna karşın Müslümanlar %44 ve Hırvatlar da %17'lik bir nüfusu oluşturmaktaydı⁷¹.

25 Haziran 1991 tarihinde Hırvatistan ve Slovenya parlamentoları bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu gelişme karşısında artık bir Sırp ordusuna dönüşen JNA önce 27 Haziran'da Slovenya'ya ardından da Hırvatistan'a saldırmıştır. Çatışma Hırvatistan'da 3 Temmuz'da Krayina şehrinde artmış ve 8 Ekim'de JNA Dubrovnik'i bombalamaya başlamıştır. Çatışmaların doruk noktası Ağustos'ta başlayıp Kasım'da nihayetlenen Vukovar kentinin ele geçirilişi sırasında yaşanmıştır. Hırvatistan'da çatışmalar sürerken Sırp ordusu 29 Temmuz 1991'de Slovenya'dan ayrılamaya başlamıştır⁷².

Avrupa'nın göbeğinde gerçekleşen bu çatışmalara Avrupa Topluluğu öncelikle nasıl bir tepki vereceğini bilememiştir. İlk başta Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi gerektiğini savunurken özellikle Hırvatistan'da yaşanan ağır çatışma ortamı AT'yi arabuluculuk yapmaya yöneltmiştir. İngiltere eski Dışişleri Bakanı Lord Carrington, AT adına arabulucu olarak

⁶⁸ Ülger, İ.K., *a.g.e*

⁶⁹ *a.g.e*

⁷⁰ Türbedar, E., "Yugoslavya'nın Dağılması ve Bosna Savaşı Kronolojisi", ASAM, [http://www.avsam.org]

⁷¹ "History of Balkan Conflict", *The War in Bosnia*, USA Today, [http://www.theusatoday.com].

⁷² Türbedar, E., *a.g.e*

görevlendirilmiş ve 5 Kasım'da Lahey'de bir barış konferansı düzenlenmiştir. Cumhuriyetlerin mevcut sınırlarının uluslararası sınır olarak kabul edilmesi teklif edilmiştir. Ne var ki Sırbistan ekonomik yaptırım tehdidine karşın teklifi reddetmiştir⁷³.

Çatışmanın devam etmesi üzerine Birleşmiş Milletler harekete geçmiş ve ilk olarak 25 Eylül 1991'de alınan 713 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC)'ne silah ambargosu uygulama kararı almıştır. Ayrıca dönemin Genel Sekreteri Javier Perez de Cullar, Cyrus Vance'i YSFC Özel Temsilcisi olarak atamıştır⁷⁴.

Yugoslavya'da karışıklık çeşitli bölgelerde devam ederken Bosna'da da bağımsızlık tartışmaları başlamıştır. Ekim 1991'de Sırp Demokratik Partisi lideri Radovan Karaciç bu durumla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır; “*Bosna'yı cehenneme, Boşnakları yok oluşa sürüklüyorsunuz*”⁷⁵. Böylece Sırplar açıkça ayrılıkçı bir harekete karşı sert cevap verecekleri tehdidini yapmıştır.

AT'nin Yugoslavya'ya uyguladığı ekonomik ambargonun özellikle saldırgan taraf olan Sırbistan dışındakileri olumsuz etkilemesi üzerine AT, 2 Aralık 1991'de Sırbistan dışındaki cumhuriyetler için ambargoyu kaldırmıştır. Ayrıca 16 Aralık'ta bir başka kararla Sırbistan – Karadağ dışındaki cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının 15 Ocak 1992 itibariyle tanınacağını açıklamıştır. Fransız hukukçu Badinter öncülüğünde bir komisyon oluşturularak, tanınan devletlerin ekonomik yeterlilikleri, insan hakları ve demokrasi gibi konularda içinde bulundukları durumu tespit etmek üzere harekete geçilmiştir⁷⁶.

Çatışmanın devam ettiği bu süreçte önce Hırvatistanlı Sırplar 19 Aralık 1991'de Krayina bölgesini bağımsız Sırp bölgesi olarak ilan ederken; 9 Ocak 1992'de de Bosnalı Sırplar yeni bir anayasa ilan ettiler. Kötüleşen bu durum üzerine BM yeni bir yöne gitmeye karar vermiştir. BM Güvenlik Konseyi 743 sayılı karar ile

⁷³ Ülger, İ.K., “‘Ortadoğu Sorunu’ ve ‘Yugoslavya’nın Dağılması’nın Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi”.

⁷⁴ Türbedar, E., *a.g.e*

⁷⁵ Türbedar, E., *a.g.e*

⁷⁶ Ülger, İ.K., *a.g.e*

barışı koruma misyonu UNPROFOR'un (**United Nations Protection Force**) oluşturulmasına ve eski YSFC'deki çatışma bölgelerinde görevlendirilmesinde anlaşılmıştır⁷⁷. 21 Şubat'ta alınan bu karar sonrasında Bosna'da da değişiklikler yaşanmıştır. Gerek Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde yaşanan gelişmeler gerekse Bosna-Hersek'te Sırların bağımsızlık hareketleri üzerine Bosna-Hersek de bağımsızlık yönünde adım atmaya karar vermiştir. 1 Mart 1992'de yapılan referandumla bağımsızlık oylanmıştır. Ancak Bosnalı Sırların protesto ederek katılmaması ile referanduma katılım % 64 civarında olmuş ve % 99'luk bir oranla bağımsızlık kabul edilmiştir. Böylece 3 Mart'ta Bosna bağımsızlığını ilan etmiştir. Mart sonunda ise Sırlar başkenti Pale olan Sırp Cumhuriyetini (**Republika Srpska**) ilan etmiştir⁷⁸. Böylece Hırvatistan ve Slovenya'dan sonra çatışmanın yoğunluğu Bosna'ya kaymaya başlamıştır.

B. SAVAŞ VE MÜDAHALE SÜRECİ

1. BOSNA-HERSEK SAVAŞI

Bosna'ya ilişkin atılan ilk diplomatik girişim 17 Mart 1992'de AT'den gelmiştir. AT Dönem Başkanı olan Portekiz Dışişleri Bakanı José Cutileiro Lisbon'da bir konferans örgütleyip, Bosna-Hersek'in üç etnik bölgeden oluşan üniter bir devlete dönüştürülmesini önermiştir. "Cutileiro Planı" olarak adlandırılan bu planı, Bosnalı Müslümanlar etnik bölgelere karşı çıktıkları için reddetmişlerdir. Bosnalı Müslümanlar⁷⁹ kadar Sırlar da bu plandan Bosna-Hersek toprak bütünlüğünün korunmasına vurgu yapmasından dolayı rahatsız olmuşlardır⁸⁰.

Bosna-Hersek'in bağımsızlığı 6 Nisan'da AT ve 7 Nisan'da ABD tarafından tanınmıştır. Bağımsızlığı tanınan Bosna-Hersek elbette Sırlar tarafından hoş karşılanmamıştır ve yaklaşık üç sene süren savaşın başlanmasına neden

⁷⁷ Türbedar, E., *a.g.e*

⁷⁸ Uzgel, İ. "Bosna-Hersek Savaşı", *Türk Dış Politikası*, sy. 495

⁷⁹ Bu çalışmada Boşnak yerine Bosnalı Müslümanlar tabirinin kullanılması bilinçli bir tercihtir. Boşnak kelimesinin bütün etnik kökenleri (Bosnalı Sırp ve Bosnalı Hırvatları da) içeren bir durum olduğu düşünülmektedir.

⁸⁰ Türbedar, E., *a.g.e*

olmuştur. JNA'nın da desteğini alan Bosnalı Sırp lar diğer bölgeleri de işgal etmeye başlamış ve kısa süre içinde Bosna topraklarının % 70'ini ele geçirmiştir. Şiddetin artması üzerine BM başta Hırvatistan için oluşturduğu UNPROFOR'u Bosna'ya da kaydırma kararı almıştır.

2. UNPROFOR (BM BARIŞ KORUMA GÜCÜ) Şubat 1992 – Mart 1995

21 Şubat 1992'de BM Güvenlik Konseyi 743 sayılı kararla oluşturulan UNPROFOR başlıca Hırvatistan ve Sırbistan'daki çatışmaları çözmek için hayata geçirilmişti. Fakat kısa bir süre sonra Bosna'da çatışmaların şiddetini arttırması ile Bosna da misyon çerçevesine alınmıştır. İlk başta görev süresi on iki ay olarak belirlenmiştir. Barış gücünün amacı barışı ve güvenliği sağlayacak ve bunu Avrupa Topluluğu çerçevesinde yapacak ortamı oluşturmaktır. Güvenlik Konseyinin Nisan ayında aldığı 749 sayılı kararla barış gücünün yerleştirilmesine başlanmıştır⁸¹.

Misyona sonradan eklenen Bosna'ya ilk aşama 100 gözlemci atanmış ve çeşitli bölgelere yerleştirilmişlerdir. Fakat durumun daha da kötüleşmesi üzerine BM Genel Sekreter süreci hızlandırmak için Mostar'a 30 Nisan 1992 tarihinde 40 gözlemci daha yollama kararı almıştır. Mayıs ayında AT'nin, BM Genel Sekreterinin ve UNPROFOR'un çabalarına rağmen Bosnalı Hırvat – Bosnalı Müslüman ve Bosnalı Sırp – Bosnalı Müslüman çatışması derinleşmeye devam etmiştir. 14 Mayıs'ta gözlemciler hayati tehlike dolayısıyla Hırvatistan'a geri çekilmek durumunda kalmıştır. Ayrıca Saraybosna'da bulunan UNPROFOR personelinin üçte ikisi 16 ve 17 Mayıs'ta 100 kadar askeri görevli ve insani yardım personeli bırakarak geri çekilmiştir⁸².

Bu arada BM Bosna-Hersek'e ilişkin yeni kararlar almaya devam etmiştir. 15 Mayıs 1992'deki Güvenlik Konseyi 752 sayılı kararda bölgedeki BM personelinin can sağlığından duyulan endişeleri; AT işbirliği ile bir ateşkesin

⁸¹ “UNPROFOR”, United Nations, The Department of Public Information, [http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprofor.htm]

⁸² a.g.e

sağlanması; Hırvatistan'ın ve Sırbistan'ın Bosna'nın toprak bütünlüğünü bozucu askeri eylemleri sonlandırması; insani yardımın güçlendirilmesi gibi temel konular üzerinde durulmuştur⁸³. 20 Mayıs'ta alınan 755 sayılı karar yine Bosna'nın BM'ye üyeliğe başvurusuna ilişkindir. Bu kararda Bosna-Hersek'in BM'ye üyeliğine duyulan memnuniyet dile getirilmiştir⁸⁴. 30 Mayıs'ta ise 757 sayılı karar açıklanmıştır. Bu karar kapsamında Sırbistan – Karadağ'a her türlü yaptırımın uygulanması; ayrıca Bosna'ya insani yardımın sayısının arttırılması ele alınmıştır⁸⁵.

BM insani yardımları ulaştırabilmek için havaalanı çevrelerinde çatışmanın sona erdirilmesi için taraflarla görüşmeye başlamıştır. 5 Haziran'da Saraybosna Havaalanı üzerinde anlaşmaya varılmış; 6 Haziran'da da bu anlaşma Genel Sekreter tarafından rapor edilmiştir. 8 Haziran tarihli Güvenlik Konseyi 758 sayılı kararı ile de UNPROFOR'un Bosna'daki mandasının genişletildiği ve Saraybosna'ya uçak savar ve ağır silahların çekilmesini gözlemek için askeri ve ilgili personelin yerleştirileceği belirtilmiştir. Buna ek olarak 29 Haziran'da çıkarılan 761 sayılı kararla da havaalanı kontrolüyle görevli UNPROFOR personelinin sayısının arttırılması kararlaştırılmıştır⁸⁶.

BM'nin bu çabaları sürerken 3 Temmuz'da Mate Boban'ın liderliğindeki Bosnalı Hırvatlar, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin de desteği ile, Bosna-Hersek'in güneyinde "Hersek-Bosna Cumhuriyeti"ni ilan etmiştir⁸⁷. Bu gelişmenin ardından 26 – 28 Ağustos tarihinde Londra'da gerçekleştirilen "Eski Yugoslavya Üzerine Uluslararası Konferans"ında Bosna Savaşı'nın sona erdirilmesinde Batı odaklı herhangi bir askeri müdahaleye yer verilmeyeceği, savaşın diplomatik araçlarla çözülmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu karar, Slobodan Milošević ve Radovan Karaciç açısından tam bir zafer olmuştur⁸⁸.

10 Eylül'de Genel Sekreter bazı hükümetlerin de istişaresi ile Güvenlik Konseyi'ne UNPROFOR'un Bosna'daki manda ve gücünün arttırılması

⁸³ BM Güvenlik Konseyi 752 Sayılı Karar (15 Mayıs 1992)

⁸⁴ BM Güvenlik Konseyi 755 Sayılı Karar (20 Mayıs 1992)

⁸⁵ BM Güvenlik Konseyi 757 Sayılı Karar (30 Mayıs 1992)

⁸⁶ *a.g.e*

⁸⁷ Türbedar, E., *a.g.e.*

⁸⁸ *a.g.e.*

tavsiyesini iletmiştir. Konsey bu rapor doğrultusunda 14 Eylül’de 776 sayılı kararı çıkarmış ve UNPROFOR’un etkinliğini arttırmıştır. Bölgenin askeri uçuşa yasaklanması da 9 Ekim tarihli 781 sayılı kararla gerçekleşmiştir. 16 Kasım’da alınan 786 sayılı kararla da UNPROFOR’un Bosna sınırlarında da etkin olması kararlaştırılmıştır⁸⁹.

Diplomatik yolla devam eden çabalardan bir diğeri 26 Nisan 1993 tarihinde sunulan *Vance-Owen Planı*’dır. Bu planı ilkbahar 1993 boyunca BM arabulucusu Vance ve AB arabulucusu Owen’in hazırlamıştır. *Vance-Owen Planı*, Bosna-Hersek’in bir federasyon çatısı altında on özerk kantona bölünmesini öngörmüştür. Planda en az fayda sağlayan kesim Bosnalı Müslümanlardır. Bosna’daki nüfus oranları yüzde 43,7 olmasına rağmen, Bosna topraklarının sadece yüzde 26,36’sının kontrolü onlara bırakılmıştır. Buna rağmen, Bosnalı Müslümanlar planı kabul ederken, karşı çıkanlar yine Bosnalı Sırpolar olmuştur⁹⁰. Bu arada da BM Bosna-Hersek’in çeşitli yerlerinde “güvenli bölge” ilan etmiştir. 6 Mayıs tarihinde 824 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile Saraybosna, Tuzla, Bihac, Srebrenica, Zepa ve Gorajde Bosnalı Müslümanlar için güvenli bölge ilan edilmiştir⁹¹.

Vance-Owen Planı, Owen ve Stoltenberg tarafından tekrar ele alınmış ve 20 Ağustos 1993’te *Cenevre Planı* adı ile sunulmuştur. Bu planda Bosna-Hersek’in 3 etnik bölgeye ayrılması öngörülmüştür. Toprakların dağılımı ise Sırpolar % 52, Hırvatlar % 17 ve Bosnalı Müslümanlar % 30 şeklinde belirlenmiştir. Bu dağılım aynı zamanda Bosnalı Sırpoların Sırbistan’la bağ kurmasına da izin vermektedir. Her plana karşı çıkan Sırpolar bu sefer, doğal olarak, planı kabul etmiştir. Bosnalı Müslümanlar planı ancak Sırpoların ve Hırvatların topraklarından çekilmesi durumunda kabul edeceğini belirtmiştir. Bosnalı Hırvatlar ise Hersek-Bosna’nın tanınması koşulu ile kabul edeceklerini açıklamıştır⁹².

Gerek BM gerekse Avrupa Bosna-Hersek’te düzeni diplomatik yollarla sağlamaya çalışırken 5 Şubat 1994’te gerçekleşen saldırı ile bütün dünya

⁸⁹ “UNPROFOR”, *a.g.e.*

⁹⁰ Türbedar, E., *a.g.e.*

⁹¹ “Key Dates in Yugoslavia War”, *The War in Bosnia*, USA Today.

⁹² Uzgel, İ. “Bosna-Hersek ve Türkiye”, *Türk Dış Politikası*, sy. 497-498

gözlerini Bosna-Hersek'e çevirmiş ve savaşın sonlandırılması için askeri güç kullanılması gündeme taşınmıştır. 5 Şubat'ta Bosnalı Müslümanların kontrolünde olan Saraybosna'daki Markale Pazar yerine saldırı olmuş ve 60 kişi ölürlen 200 üzerinde kişi yaralanmıştır. Bu olay üzerine ABD savaşı bitirmek için aktif rol alma kararı verirken Soğuk Savaş sonrası yeni bir yapılanmaya giden NATO da duruma müdahil olmuş; Sırların Saraybosna'dan ağır silahlarını çekmediği takdirde hava saldırısı ile karşılık vereceğini bildirmiştir⁹³.

Mart 1994'te ABD ve Türkiye'nin çabaları sonucu Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Hırvatlar arasında ateşkes ilan edilir; hatta 1 Mart 1994'te Washington Anlaşması adı altında Boşnak-Hırvat Federasyonu oluşturulması kabul edilmiştir. Aynı yılın Mayıs ayında da yeni bir barış planı görüşmeleri başlamıştır. 5 Temmuz'da ise Cenevre'de bir araya gelen ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya dışişleri bakanları, Temas Grubu uzmanlarının hazırladıkları barış planını ve Bosna-Hersek'i yüzde 51:49 oranında bölen haritaları onayladı ve taraflara sunmuştur. Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Hırvatlar planı kabul edeceklerini bildirirken, Bosnalı Sırlar Saraybosna ve Bihaç kentleri ile ilgili düzenlemelerin, hayati çıkarlarına ters düştüğünü duyurmuşlardır⁹⁴.

24-30 Ekim tarihlerinde ABD, Bosna hükümetine uygulanmakta olan silah ambargosunu kaldırmak için harekete geçmiştir⁹⁵.

1995 yılı ile beraber Sırlar tekrar harekete geçmiş, şiddet artmıştır. Sırlar BM'nin kararlarına aldırnamış ve Saraybosna'dan ağır silahları çıkarmamıştır. Bunun üzerine NATO 24-25 Mayıs tarihlerinde karşılık vermiştir. Aynı süreçte de Sırlar başta Tuzla'da olmak üzere güvenli ilan edilen bölgelerde saldırı başlatmıştır. Yaklaşık 71 kişi hayatını kaybetmiştir⁹⁶. Bir başka güvenli bölge saldırısı da Srebrenica'da yaşanmıştır. 11 Temmuz tarihinde UNPROFOR'un bünyesinde Srebrenica bölgesinde görev yapan Hollandalı askerlerin geri çekilmesiyle, kent Ratko Mladić'in silahlı kuvvetlerinin eline geçmiştir. Bunun sonucunda yaklaşık iki hafta içinde 8 bin üzerinde sivil Bosnalı Müslüman

⁹³ "Key Dates in Yugoslavia War", *The War in Bosnia*.

⁹⁴ Türbedar, E., *a.g.e.*

⁹⁵ "The US Circulated A Resolution to Lift Embargo", *Balkan Watch*, Cilt 1.8, 31 Ekim 1994

⁹⁶ "Key Dates in Yugoslavia War"

öldürülmüş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'da görülmeyen bir soykırım işlenmiştir. Srebrenica trajedisi karşısında seyirci kalan NATO ve BM, “güvenli bölgenin” korunması, daha doğrusu Srebrenica katliamının önlenmesi için hiçbir şey yapmamıştır. Nisan 2004'te, Hollanda'nın Lahey kentinde bulunan BM'nin eski Yugoslavya ile ilgili Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi, Srebrenica katliamının soykırım olduğunu teyit etmiştir⁹⁷.

4 Ağustos'ta Hırvatlar kendi bölgelerinden Sırları çıkarmaya başarmıştır. NATO'da Sırlara karşı hava saldırılarını arttırmıştır.

15 Ağustos tarihinde Washington'da yeni bir barış anlaşması planlanmaya başlamıştır. bu yeni planda oluşturulan Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp devleti olmak üzere iki ayrı yapı içermesi tasarlanmıştır. 11 Ekim'de ateşkes ilan edilerek taraflar ABD'nin Ohio'ya kentine Dayton'a görüşme için çağrılmıştır. 1 Aralık'ta Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek devlet başkanlarının katıldığı görüşmeler başlamıştır. bu arada da Uluslararası mahkeme 13 Kasım'da altı Bosnalı Hırvat'ı savaş suçu ve insanlığa karşı suçtan suçlu bulurken, 16 Kasım'da da Bosnalı Sırp liderler Radovan Karaciç ve Ratko Mladiç'i Srebrenica'daki soykırımdan suçlu bulmuştur. 21 Kasım 1995'te ise Dayton Barış Antlaşması eski Bosna-Hersek, YFC ve Hırvatistan cumhurbaşkanları, sırasıyla Aliya İzetbegović, Slobodan Milošević ve Franyo Tucman tarafından imzalanmıştır. Anlaşmanın bir eki olan ülke anayasası gereğince, Bosna-Hersek iki birimden oluşan bir devlet haline gelmiştir. Bunlardan biri on kantona bölünmüş ve Bosnalı Müslümanlar ile Hırvatların kontrolünde olan “Bosna ve Hersek Federasyonu”, diğeri ise Sırların kontrolündeki “Sırp Cumhuriyeti”dir⁹⁸. Böylece savaş sona ermiştir.

3. DAYTON ANLAŞMASI – 21 KASIM 1995

21 Kasım 1995'te Dayton'da parafe edilen ve 14 Aralık'ta Paris'te imzalanan *Genel Çerçeve Anlaşması* ya da *Dayton Anlaşması*'na eski Bosna-Hersek adına

⁹⁷ Türbedar, E., *a.g.e.*

⁹⁸ “Key Dates in Yugoslavia War”

Aliya İzetbegović, YFC adına Slobodan Milošević ve Hırvatistan adına Franyo Tucman devlet başkanları olarak imza atmışlardır.

Anlaşma taraf devletlerin birbirlerinin eşit egemenliklerine saygı duymalarını ve anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmelerini öngörmüştür. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek karşılıklı olarak birbirlerini tanımıştır. Ayrıca Anlaşmanın doğurduğu hükümlere bağlı kalacaklarını da belirtmişlerdir. Anlaşma 11 farklı konuda hüküm içermektedir. Bu hükümler şöyledir⁹⁹:

▪ **Hüküm 1-A: Askeri Yön**

5 ekim’de başlatılan ateşkes devam ettirilecektir. 30 gün içinde Bosna topraklarındaki yabancı güçler çekilecektir.

Ayrıca anlaşma bölgeye NATO’ya bağlı Uygulama Gücü’ (**Implementation Force - IFOR**)nün yerleşmesini ve anlaşmanın uygulanmasının gözlemlemesini ve yürütülmesine yardımcı olmasını öngörmektedir.

Ortak Askeri Komisyon kurulacaktır. Mayınlar, askeri personel, silahların durumu ile bilgilendirilecektir. Bu komisyona uluslararası mahkemelerce suçlu kabul edilmiş kişiler katılamayacaktır.

▪ **Hüküm 1-B: Bölgesel İstikrar**

Bosna-Hersek hükümeti, Federasyon ve Bosna Sırp Cumhuriyeti (**BSC**) 7 gün içinde AGİT gözetiminde müzakerelere başlayacak ve 45 gün içinde bir sonuca ulaşmaya çalışacaktır.

Bu üç taraf ve Hırvatistan ile YFC 90 gün için herhangi bir silah ithali yapamayacağı gibi, 180 gün de askeri araç ithal edemeyecektir. Bu beş taraf AGİT gözetiminde silahlı taşıtlar konusunu 30 gün içinde çözecektir.

⁹⁹ “The General Framework Agreement”, IFOR, [http://www.nato.int/ifor], 1995.

Eğer taraflar bu maddeleri belirli gün sayısı içinde gerçekleştirmezse anlaşma gereğince taraflara güç uygulanacaktır. Bölgesel dengeden AGİT sorumlu olacaktır.

▪ **Hüküm 2: İç-Birim Sınırları**

Federasyon ve Bosna Sırp Cumhuriyeti arasındaki iç sınır kararlaştırılmıştır. Saraybosna Federasyon'a dahil olmakla birlikte bütün ülke insanlarına açık olacaktır. Gorajde ise güvenli ve ulaşılabilir bir şekilde bir tünel aracılığı ile Federasyon'a dahil edilecektir. Bihaç'ın durumu bir yıl içindeki görüşmelerle sonuca ulaştırılacaktır.

▪ **Hüküm 3: Seçimler**

6 – 9 ay içerisinde uluslararası gözlem dahilinde Başkan, Bosna-Hersek Temsilciler Meclisi, Federasyon Temsilciler Meclisi, ulusal Meclis ve Sırp Devleti başkanı seçimleri adil ve özgür bir şekilde gerçekleşecektir.

Mülteciler ve çatışma yüzünden yerlerinden edilmiş insanlar bulundukları yerde oy kullanabilecekler. AGİT yine bu seçimlerin de sorumlusu olacaktır.

▪ **Hüküm 4: Anayasa**

Yeni Bosna-Hersek anayasası Paris'teki anlaşmaya uygun hazırlanacaktır. Bosna-Hersek uluslararası tanınmış sınırlar içerisinde egemen statüsünü koruyacaktır. İki birimden oluşacaktır: Federasyon ve Bosna Sırp Cumhuriyeti.

Anayasa insanların temel haklarını, insanların, malların, sermayenin ve hizmetlerin Bosna içinde serbest dolaşımını koruyacaktır.

Merkezi hükümet bir Devlet Başkanlığına, iki yasama meclisine ve anayasa mahkemesine sahip olacaktır. Doğrudan seçimler başkanlık ve yasama meclislerinden biri için gerçekleşecektir.

Bir merkez bankası ve para sistemi olacaktır. Merkezi hükümet dış işlerinden, hukukun uygulanmasından, hava sahasının kontrolünden, iletişim ve anlaşılacak diğer alanlardan sorumlu olacaktır.

▪ **Hüküm 5: Arabulucu Görüşmeleri**

Federasyon ve BSC, karşılıklı bağlılıkla bir arabulucu sürecine girmeyi kabul etmişlerdir.

▪ **Hüküm 6 : İnsan Hakları**

Bosna-Hersek sınırları dahilindeki her kişi temel hak ve özgürlüklerden faydalanabilecektir. Ombudsmanlık ve mahkeme içeren İnsan Hakları Komisyonu kurulacaktır. Taraflar BM'nin, AGİT'in, Uluslararası Mahkemelerin ve çeşitli organizasyonların gözlemine açık olacaktır.

▪ **Hüküm 7: Mülteciler ve Yerinden Edilmişler**

Anlaşma mültecilerin ve yerinden edilmişlerin evlerine dönebilmelerine yardım ve mülklerinin tahsisi ya da karşılanmasını içermektedir. Bir komisyon oluşturularak bu işlerle ilgilenecektir.

▪ **Hüküm 8: Ulusal Abideleri Koruma Komisyonu**

Bir Ulusal Abideleri Koruma Komisyonu oluşturulacak ve kültürel, tarihsel, dini ve etnik miras temelinde ulusal abideleri saptayacak ve koruma işlemlerini yürütecektir.

▪ **Hüküm 9: Bosna-Hersek Kamu İşletmeleri**

Ulaşım konusu ile ilgilenecek bir Bosna-Hersek Ulaşım İşletmeleri Komisyonu kurulacaktır. Buna ek olarak hizmet ve posta servisi gibi konularla ilgilenecek bir Bosna-Hersek Kamu İşletmeleri komisyonu hayata geçirilecektir.

▪ **Hüküm 10: Sivil Uygulama**

BM Güvenlik Konseyi kararları dahilinde bir yüksek temsilciler oluşturularak barışın yerleşmesi, ekonomik yapılanma, insani yardım gibi konular halledilecektir.

Bu Yüksek Temsilciliğin IFOR üstünde bir otoritesi olmayacaktır.

▪ **Hüküm 11: Uluslararası Polis Görev Gücü (IPTF)**

BM bünyesinde bir IPTF oluşturularak hem yerel personel eğitilecek hem de durum gözlenecektir. IPTF'nin başına Genel Sekreter tarafından atanan bir kişi geçecektir.

İşte genel olarak bu hükümleri içeren Dayton Anlaşması tarafların pek memnun olmamasına rağmen barış sağlayabilmek adına kabul ettikleri bir anlaşmadır. İzetbegoviç anlaşma için “adil olmayan barış” tabirini kullanmıştır.

Kimseyi memnun etmemesine rağmen neden bu anlaşma kabul edilmiştir sorusuna ise iki cevap verilebilir. İlk cevap, üç sene yoğun bir savaş yaşayan tarafların bu kanlı savaşa son vermek istemesidir. İkinci cevap ise ABD'nin Avrupa'da etkinliğini göstermek istemesidir. ABD savaşa dahil olana kadar Avrupa'nın bir çözüm bulamaması ve ABD girişimi ile anlaşmanın hazırlanması, ABD'nin Avrupa üzerindeki etkisini kanıtlamasını sağlamıştır¹⁰⁰.

ABD Dış Politikası teşviki ile oluşturulan Dayton Anlaşması, imzalandıktan kısa süre sonra eleştiri konusu olmaya başlamıştır. Eleştirilerin ilk noktası, etnik bütünlüğü sağlayacak bir yapıya sahip olmamasına dairdir. Tekrar bütünleşme yavaşlamış, etnik kökenli siyasi partiler yükselmeye başlamıştır. Büyük bir savaş yaşadıktan kısa süre sonra farklı etnik kökenden insanların aynı demokratik sistem içinde iktidarı paylaşması çok zordur ki Federasyon da savaşan iki ayrı etnik kökenden oluşmuştur.

Bir diğer eleştiri umulanın üstünde olan mülteci sayısı ile Dayton'un yeterince baş edememesidir. 1996 – 97 yıllarında toplam 431.516 kadar kişi Bosna-Hersek'e dönmüştür¹⁰¹.

Dayton Anlaşması'ndan memnun olmayan diğer bir ülke ise ABD'dir. Her ne kadar yönetim bundan memnunsaydı da halk özellikle ekonomik ve askeri yönden ABD'nin üstlendiği yükten şikayetçidir¹⁰².

¹⁰⁰ Gaeta, P., “The Dayton Agreements and International Law”, *European Journal of International Law*, Cilt 7, Sayı 2, 1996

¹⁰¹ Dempsey, G. “Rethinking The Dayton Agreement: Bosnia Three Years Later”, *Policy Analysis*, Sayı 327, 1998, sy. 1-8

¹⁰² Hilan, J. “Rethinking The Bosnia Bargain”, *The Heritage Foundation*, 15 Ekim 1996.

On yıl sonrasında dönüp baktığımızda Dayton'un istenen beklentileri karşılayamaması ile beraber 3 sene kadar birbiri ile savaşan üç ayrı halkın bir arada yaşamaya devam etmesini sağlamıştır.

4. SAVAŞ SONRASINDA BOSNA-HERSEK

Savaşın sona ermesine, daha doğrusu barış anlaşmasının imzalanmasına rağmen ülkenin istikrara kavuşmasına kadar geçecek bir sürede gerek BM gerekse NATO, Bosna-Hersek'teki varlığını korumuştur. Geçici sürelerle başlayan bu gözlem görevleri, 1 Ocak 2003'te görevin Avrupa Birliği'ne devredilmesine kadar sürmüştür.

i. UNMIBH (BM Misyonu Bosna-Hersek) Aralık 1995 – Aralık 2002

1992 Şubat'ında bir senelik bir görev süreci ile başlatılan UNPROFOR, görevini Aralık 1995'e kadar devam ettirmiştir. Dayton Anlaşması bünyesinde UNPROFOR'un çekilmesi ve yerine NATO bağlantılı IFOR'un geçmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra yine anlaşma bağlamında Bosna-Hersek'te BM'ye bağlı bir *Uluslararası Polis Görev Gücü(IPTF)* oluşturulması üzerinde durulmuştur. Polis gücüne ek olarak bir de *Birleşmiş Milletler Sivil Ofisi'nin* kurulmasına karar verilmiştir. Aralık 1995'ten itibaren çalışmaya başlayan bu sivil ofis ve IPTF, beraber **UNMIBH** olarak anılmıştır.

UNMIBH'nin başlıca görevi, Bosna-Hersek'te hukuka dayalı sistemin oluşmasına ve oturmasına yardımcı olmaktır. Bunun içinde polis teşkilatını eğitecek, aynı zamanda polisin faaliyetlerini ve hukukun yerleşmesini gözlemleyecektir. UNMIBH'nin başına aynı zamanda IPTF komiseri olarak görev alan ve Genel Sekreterin atadığı Özel Temsilci geçmiştir.

UNMIBH'e bağlamında ve görev süresince BM, Bosna-Hersek'e ilişkin bazı kararlar çıkarılmış ve yeni ofisler eklenmiştir. Bunlardan biri 1996'da çıkartılan 1088 sayılı karardır. Bu karar ile UNMIBH'nin görevlerine hukuk temelli insan hakları ihlallerinin de incelenmesi eklenmiş ve bu konu için çalışan bir ofis oluşturulmuştur. 1998 yılında Güvenlik Konseyi'nin çıkardığı 1184 sayılı karar ile *Yargısal Sistem Tayini Programı (Judicial System Assessment Program - JSAP)* oluşturulmuş ve UNMIBH'e bünyesine katılmıştır. Bu programın amacı, Bosna-Hersek'teki mahkeme sistemini gözlemlemektir. Bunlar dışındaki ofisler ise Halkla İlişkiler Ofisi, Suç Adalet Tavsiye Ünitesi ve BM Sistemi ile Koordinasyon birimidir.

1995'ten 2002'ye kadar görevini sürdüren UNMIBH, savaş sonrası düzeni oturtmakta başarılı bir görev sergilemiştir. Polis ve yargı konularında ülkenin yapılanmasına yardımcı olmuş ve aynı zamanda uluslararası arenanın gözlemcisi olmuştur¹⁰³.

ii. IFOR (Uygulama Gücü) Aralık 1995 – Aralık 1996

Uygulama Gücü, UNPROFOR'un yerine Dayton Anlaşması kapsamında getirilmiş ve 20 Aralık 1995 günü 60 bin askeri personel ile göreve başlamıştır. 36 ülkenin yer aldığı IFOR, üç ayrı bölgeye ayrılan Bosna-Hersek'te *Ayrılma Noktası (Zone of Separation)* oluşturmuş ve ayrıca ağır silahların arındırılması işiyle görevlendirilmiştir.

Eylül 1996 seçimlerinde 230 bin kişinin oyunu güvenle kullanmasını sağlamıştır. Bunun dışında oluşturduğu güvenli bölgeler, buralardaki sivil kuruluşların gelişmesine imkan vermiştir¹⁰⁴.

¹⁰³ “Background”, UNMIBH, [http://www.un.org/ Depts/dpko/missions/unmibh/index.html], 2003.

¹⁰⁴ Crouch, W.W. “IFOR Becomes SFOR”, SFOR Informer Online, [http://www.nato.int/sfor], 1997.

Başarı ile misyonunu tamamladığı düşünülen IFOR, uygulama aşamasının da sonlanması ile beraber artık istikrar aşamasına geçilmesi düşüncesiyle son bulmuştur.

iii. SFOR (İstikrar Gücü) 21 Aralık 1996

Eylül 1996'daki seçimlerin ardından IFOR görevi tamamlamış ve *İstikrar Gücü*'ne devretmiştir. IFOR'un görevi barışı oluşturmakken, SFOR'un görevi oluşturulan barış ortamını istikrarlı bir şekilde korumasıdır.

12 Aralık 1996 BM Güvenlik Konseyi 1088 sayılı kararla kurulan SFOR, belli görevler amacıyla oluşturulmuştur. Bunlar barışa karşı olası tehlikeleri önlemek ya da ortadan kaldırmak; barışın daha da yerleşeceği bir ortam oluşturmak ve sivil organizasyonlara kapsamları içerisinde gerekli yardımı sağlamaktır.

Bu amaçlarla yola çıkan SFOR, bünyesinde sadece NATO üyesi değil, üye olmayan devletlerin de askeri personelini alarak büyük bir güç olmuştur. 32 bin askeri personel ile yola çıkmıştır¹⁰⁵.

iv. EUPM (Avrupa Birliği Polis Misyonu) 1 Ocak 2003

18 Şubat 2002'de Avrupa Birliği Genel İlişkiler Konseyi, Bosna-Hersek'te UNMIBH'nin görev süresinin dolmasının ardından görevi devralma teklifinde bulunmuştur. Bosna-Hersek üst düzey yetkilileri ve AB Konsey başkanı arasındaki mektup değişimleri ile EUPM'nin oluşturulmasına karar verilmiştir.

1 Ocak 2003 tarihine kadar UNMIBH görevlilerinin katkıları ile de EUPM, göreve hazırlanmıştır. 1 Ocak 2003'te de görevi devralmıştır. Geçişin bir sorun yaratmaması için çeşitli önlemler alınmıştır. Son UNMIBH komiseri ilk EUPM komiseri olarak atanmıştır. Ayrıca çoğu hassas bölgelerde görev alanla olmak üzere 119 IPTF personeli EUPM çatısı altında pozisyonlarını korumuştur. En son

¹⁰⁵ "Background", SFOR, [<http://www.nato.int/sfor/index.htm>]

Haziran 2003'e kadar Saraybosna'da az bir personelle varlığını sürdüren UNMIBH, resmen Aralık 2002'nin sonunda görevini tamamlamıştır¹⁰⁶.

EUPM'nin temel amacı Bosna'daki polis teşkilatını Avrupa ve uluslararası düzeye çekmektir. EUPM yönetim ya da operasyon gibi öğeler içermemekle beraber, UNMIBH'nin de üstlendiği gözleme ve araştırma görevi yoktur. Tek faaliyet alanı polis teşkilatıdır ve gerekli gözlem, tavsiye işlemleri bu çerçevede gerçekleşmektedir¹⁰⁷.

EUPM hala Bosna-Hersek'teki faaliyetini sürdürmektedir.

C. ABD'NİN ROLÜ

Körfez Krizi'nden sonra BM çatısı altında gerçekleştirilen ikinci büyük müdahale Bosna – Hersek'te gerçekleşmiştir. Körfez Krizi'nin başlamasının dördüncü gününde Güvenlik konseyi'nde kararlar çıkarttırarak müdahale de bulunan ABD, genel olarak Yugoslavya ve özelde Bosna'daki olaylara müdahale etmek için aylarca beklemiştir. Avrupa'nın göbeğinde gerçekleşen bu savaşlarda, Irak'ın Kuveyt'e saldırdığında oluşandan çok daha fazla can ve mal kaybına neden olmasına karşın tüm Avrupa ve ABD sessiz kalmıştır.

Soğuk Savaş sırasında Bağlantısızlar'a dahil olan Yugoslavya, ne bu süreçte ne sonrasında ABD için önemli bir konumda olmamıştır. Yugoslavya ne Ortadoğu gibi zengin petrol kaynaklarına ne de Avrupa ülkeleri gibi rekabet gücüne sahip gelişmiş bir ülke değildir. Bundan dolayı da ABD'nin dış politikasında yer alan isimlerden biri olmamıştır.

1990'ların ilk yarısında ABD, Clinton yönetimi altında dış politikada ekonomik çıkarlara yoğunlaşmıştır. Clinton'ın hedefi ABD'nin ekonomik durumunu daha iyiye götürmektir. Bundan dolayı da bu dönemde dış ticaret anlaşmaları, bölgesel ticari ortaklıklar gibi ekonomik konular üzerinde durulmuştur. Zaten körfez

¹⁰⁶ “Background”, UNMIBH

¹⁰⁷ “Mission Overview”, EUPM, [<http://www.eupm.org/Mission%20overview.asp?lang=eng>]

Savaşı'nın ardından askeri gücünü tescil ettirmiş bir güç olarak çıkan ABD, askeri harcamalardansa ticari yönden büyümeyi tercih etmiştir¹⁰⁸.

İşte ABD'nin ekonomik faaliyetleri ilk sıraya aldığı bir dönemde Yugoslavya'nın dağılması ve buna bağlı çıkan savaşlar, ABD'nin yeterince dikkatini çekmemiştir. Körfez Savaşı'na 425.000 asker ile müdahil olan ABD, Bosna'daki kanlı savaşa sadece 35.000 asker göndermiştir. Hatta durumun yatışmaması üzerine Clinton 5.000 ek asker gönderme talebinde bulunmuş ve yönetimin karşı çıkışı ile karşılaşmıştır. “*ABD'nin Bosna'da nasıl bir yeri olabilir ki?*” sözleri ile eleştirilmiştir¹⁰⁹. Ne var ki aynı ABD, Irak'a müdahale de bulunurken hiç tereddütte bulunmamış, sınıra asker yığarken içte tartışmalar yaşamamıştır.

Bosna'ya yapılan müdahale Irak'ın yanında çok zayıf kalmaktadır. Irak'a dördüncü gün ambargo ile başlayan müdahale dört ay içinde askeri müdahaleye dönüşmüş ve kısa sürede sona erdirilmiştir. Bosna'da Şubat 1992'de başlayan krizde ise ambargo kararları dahi aylar sonra gelmiştir. UNPROFOR olarak adlandırılan BM Barış Koruma Gücü, Şubat 1992'den Mart 1995'e kadar devam ettiği görevinde silahlı müdahaleden kaçınmıştır. 1991 Çöl Fırtınası Operasyonu ve yine bir iç savaş örneği olan Somali Müdahalesi'nde (UNOSOM I ve UNOSOM II) en baştan itibaren askeri güce yer verilirken Bosna'da askeri müdahale NATO kapsamında gerçekleşmiş; BM gözlemci yoğunluklu katılımı ile etkisiz kalmıştır.

ABD'nin Bosna Savaşı'na dahil olmasının tek bir nedeni var denebilir. II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle Avrupa Birliği çalışmaları ile beraber ABD eski kıtadan uzaklaşmıştır. Savaş sürecince gösterdiği etkinlik azalmıştır. Bosna Savaşı ile beraber Avrupa'nın ABD olmadan bir sonuca ulaşamayacağını göstermiştir. Bu açıdan ABD Avrupa'da tekrar prestij sağlamıştır. ABD açısından Bosna savaşına dahil olmasının tek somut faydası bu olmuştur.

¹⁰⁸ Ambrose, S. E., Bringley, D. G., “Rise to Globalism”, sy 401-410

¹⁰⁹ Hillen, J., *a.g.e.*

Bosna Savaşı ile Körfez Savaşı'na bakıldığında iki savaşa verilen önem kendini net bir şekilde göstermektedir. Körfez Savaşı'nda dört ay süren operasyonda toplam 700.000 asker yer almıştır. Üç yıl süren Bosna Savaşı'nda ise otuz ülkenin katılımına rağmen 53.000 asker yer almıştır¹¹⁰.

İki savaş açısından ve ABD dış politikasının tutarlılığı açısından dikkat çeken nokta ise ABD'nin yine çok uluslu bir yapı içerisinde müdahaleye dahil olduğudur. Ne var ki ABD'nin bu tutumu 1999'daki Kosova müdahalesi ile sarsılacak ve 11 Eylül sonrası başlattığı *teröre karşı savaş* politikası kapsamındaki Irak Savaşı ile son bulacaktır.

¹¹⁰ Hillen, J., *a.g.e.*

SONUÇ

II. Dünya Savaşı itibariyle bir süper güç olarak uluslararası arenada yerini alan Amerika Birleşik Devletleri, bu gücünü Soğuk Savaş boyunca korumuş ve sonrasında tek hakim güç olmuştur. “1990 döneminde ABD’nin BM Üzerindeki Etkisi ve Körfez Krizi ile Bosna-Hersek Müdahalesi’nde BM’nin Tutumu” başlıklı bu çalışmada ABD’nin kurulmasında öncülük yaptığı BM ile ilişkileri 1990’lar dönemi çerçevesinde değerlendirilmiş; dönemin belirleyici iki BM müdahalesi olan Körfez Krizi ve Bosna-Hersek Müdahalesi detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler’in Sözleşmesi’nin 1. maddesi “uluslararası barış ve güvenliği korumak, uluslararası dostane bağları geliştirmek, uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri sorunların çözümünde işbirliği sağlamak ve insan hakları ile temel hürriyetlere saygıyı geliştirmek, uluslararası müşterek amaçlara ulaşmada gayretlerin koordine edildiği bir merkez oluşturmak, bölgesel çatışmaları önlemek ve barışın devamlılığını sağlamak için gerektiğinde askeri tedbirler alınması dahil, faaliyette bulunmaktadır”¹¹¹ şeklindedir. Bu madde BM’nin kuruluş amacını da içermektedir. 1990’lara gelindiğinde BM’nin bu amacını gerçekleştirmek için özellikle üç başlık altında çalışmalarını sürdürdüğü görülmüştür;

- 1) İnsani müdahale
- 2) Barış koruma ve barış inşa operasyonları
- 3) İnsan hakları, demokrasi ve yönetişimi yaygınlaştırma çabaları¹¹².

Bu çabalar aynı zamanda ABD’nin çıkarları ile de paralellik sergilemekte ve ABD’ye hareket alanı sağlamaktadır. 1990’ların ilk yarısında çoğunlukla ekonomik çıkarlarını giden bir dış politika izleyen ABD, uluslararası ticaretin sorunsuz işlemesine bağlı olan ekonomik çıkarlarını muhafaza etmek için

¹¹¹ Tunç, Ç. “Değişen Dünya Düzeni, Değişen Barış Gücü”, *Avrasya Dosyası*, BM Özel Sayısı, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, sy. 260.

¹¹² Johnstone, I., “US-UN Relations After Iraq: The End Of The World (Order) As We Know”, *European Journal of International Law*, Cilt 15, Sayı 4, 2004, sy. 821.

gerektiğinde BM'nin üç başlıkta toplanan amaçları çerçevesinde hareket etmekten kaçınmamıştır. Her ne kadar Körfez Krizi yine ekonomik yönden ABD'nin müdahalesini etkilediyse de asıl neden ekonomik çıkarlarla sınırlı değildir.

Körfez Savaşı başlığında incelendiği gibi ABD için Körfez Bölgesi petrol akışları için önemli olsa da bu müdahalenin bir diğer önemi de ABD'nin tek kutuplu dünyanın lideri olduğunu göstermesidir. Bu yüzden Soğuk Savaş döneminde Kore Savaşı dışında işlevsiz kalan BM Güvenlik Konseyi ABD öncülüğünde kısa süre içinde harekete geçmiş; büyük bir askeri müdahale için hazırlanılmış ve arka arkaya kararlar çıkarılarak Irak etkisiz hale getirilmiştir. Böylece 1990 döneminin başında ABD dünya polisliğini ilan etmiş ve kabul ettirmiştir.

Ne var ki bu dünya polisliği ABD'nin çıkarları ile kesişmeyen bölgelerde ağır hareket etmiştir. Yugoslavya'nın dağılması ile kaosa sürüklenen bölge, kısa sürede sıcak çatışmalara sahne olmuştur. ABD karşısında bir güç olmaya çalışan Avrupa Birliği'nin herhangi bir çözüm sergileyememesi sonucu AB'nin gerçek bir güç olmadığının altının çizilmesi, ABD'nin işine gelmiştir. Bölgede herhangi siyasi ya da ekonomik çıkarı olmayan ABD, duruma müdahale etmekte ağır davranmıştır. Geç gelen müdahale de Irak'ta olduğu gibi askeri bir müdahale şeklinde gerçekleşmemiştir.

Irak'ta ekonomisinin çarklarını döndüren petrolün akışının engellenmesi tehlikesine karşı anında müdahalede bulunan ABD, kendisine prestijini yenileme dışında somut bir çıkar sağlamayan Bosna-Hersek'te neredeyse uzun bir süre tepkisiz kalarak BM'ye ve çok taraflılığa olan inancını göstermiştir. 1990'lar boyunca çıkarlarına denk gelen noktada BM'den, demokrasiden, insan haklarından bahseden ABD, dünyanın dört bir yanında askeri dahil her türlü müdahale de yer alırken; çıkarlarını etkilemeyen her türlü çatışma ve kaos ortamından uzak durmuştur. Ya da Somali Müdahalesi'nde olduğu gibi işler

umduğu gibi gitmemeye başlayınca sorun çözüme ulaşmadan bölgeyi terk etmiştir¹¹³.

ABD'nin öncülüğünde BM başlangıçta benimsediği birinci maddesinde yer alan amacından uzaklaşmıştır. Barışın ve güvenliğin korunması ile yola çıkan BM, 1990 döneminde gerçekleştirdiği müdahaleler ile o dönem gerçekleşen askeri çatışma sayısını arttırmıştır¹¹⁴.

1990'larda çıkarları denk düştüğünde BM'nin çerçevesinde yer alan ABD, 11 Eylül 2001'deki saldırılar sonrası rotasını değiştirmiştir. İşine geldiğinde tepki veren, işine gelmediğinde tepkisiz kalan ABD, 1990'lar boyunca Kosova'daki müdahalesi içinde çok taralılık anlayışı çerçevesinde ve BM'nin izni ile müdahalelerde bulunmuştur. 11 Eylül ile bu çok taraflılık anlayışında kırılma yaşanmıştır. Aslında 11 Eylül saldırıları birebir ABD'nin tek taraflılığa kaymasında etken olmamış; sadece göstergesi olmuştur. 11 Eylül öncesi Bush hükümeti, Kyoto Protokolü'nü imzalamayacağını, biyolojik silah karşıtı konvansiyondan çıktığını ve kurulmasında öncülük ettiği Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kararlarını tanımayacağını söylemiştir¹¹⁵.

ABD'nin BM'ye bakışı da diğer politikalarında olduğu gibi bir değişime uğramıştır. "ABD'nin BM'de güneş ve diğer üye devletlerin gezegenler, ay ve uydular"¹¹⁶ olması isteğini açıkça dile getirmişlerdir. Ancak bu isteklerinin gerçekleşmesi önünde engeller olduğu anlaşılmıştır. 11 Eylül sonrası saldırılardan sorumlu tutulan El Kaide'ye karşı operasyon adı altında Afganistan'a müdahale düzenlemek istemiştir. Ancak ilk etapta BMGK daimi üyelerinden Fransa ve Rusya buna karşı çıkmıştır¹¹⁷. Sonrasında bu üyelerinde

¹¹³ Crocker, C. A. "The Lessons of Somalia – Not Everything went Wrong" *Ambush in Somalia*, Foreign Affairs, Cilt 74, Sayı 3, 1995.

¹¹⁴ Higgins, R., "Peace and Security Achievements and Failures", *European Journal of International Law*, Cilt 6, Sayı 1, 1995, sy.1-16

¹¹⁵ Johnstone, I., *a.g.e.*, sy. 690

¹¹⁶ Akşin, D. "ABD-BM İlişkileri: Çok Taraflılık İle Tek Taraflılığın Bir Sentezi", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 8 Sayı 1. İlkbahar 2002, sy. 217

¹¹⁷ Scruton, R. "The United States, The United Nations, and The Future of The Nation-State", *The Heritage Foundation* 27 Haziran 2003 [<http://www.heritage.org>]

ikna edilmesi ile BMGK 1368 ve 1373 sayılı kararları çıkartmış ve operasyon gerçekleşmiştir¹¹⁸.

Afganistan Operasyonu ile BM ve ABD'nin ilişkileri sarsıntıya uğramıştır. Ne var ki ilişkiye en çok zararı veren Irak savaşı olmuştur. “Terörizme karşı meşru müdafaa” ve “Güvenlik Konseyi'nden çıkan Irak'taki kitle imha silahlarının yok edilmesine ilişkin kararlar” olmak üzere iki unsura güvenen ABD, Irak'a müdahale için BMGK'ne başvurmuş; ancak istediği sonucu alamamıştır. Sonunda ABD, BM ile istediği şekilde yoluna devam edemeyeceğini anlamıştır. 1990'lar boyunca faydalandığı BM ile ilişkilerinin eski seviyesinde sürdürmemeye karar vermiştir.

11 Eylül öncesi ve sonrası olarak bakılığında ABD'nin çok taralılıktan tek taraflılığa kaydığı düşünebilir. Fakat asıl değişim ABD'nin dış politikası değil, uygulayış tarzıdır. 1990 döneminde de, Körfez Savaşı ve Bosna-Hersek Savaşı'ndan anlaşılacağı üzere, çıkarları ekseninde hareket eden ABD 11 Eylül sonrasında da buna devam etmiştir. Soğuk Savaş zamanında bile işine geldiği için vurguladığı demokrasi, insan hakları gibi kavramlar ABD'nin ayağına dolanmaya başlamıştır. Bundan dolayı ABD politikasını değil, uygulayışını değiştirerek tek taraflılığa kaymıştır. Bu çerçevede de BM de ABD için eski önemini kaybetmiş; politika aracı olmaktan çıkmıştır.

¹¹⁸ Negroponte, J.D “America's Priority at the U.N.: Taking on Terror”, *The Heritage Foundation* 26 Şubat 2002 [<http://www.heritage.org>]

ÖZET

1990 yılı dünya siyasetinde bir kırılma noktası olmuştur. Soğuk Savaş adı verilen ve iki büyük ülkenin çekişmesi çerçevesinde şekillenen dünya siyaseti, taraflardan Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile son bulmuştur. Bu süreçten galip taraf olarak çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin zaferi ise sadece son bulmuş bir döneme ilişkin değil, aynı zamanda geleceğe dairdir. ABD'nin tek güç olmanın hak ve sorumluluğunu benimsemesi ve dünya siyasetindeki liderlik rolünü nasıl sürdüreceğini kararlaştırması neredeyse bütün 1990'lar dönemini kapsamıştır. Bu dönemde ABD izleyebileceği yolları denemiş; liderliğini kuvvetlendirmeye ve bunu dünyaya kabul ettirmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş sürecince demokrasi, insan hakları gibi kavramların üstüne basan ABD, tutumunun sürekliliğini göstermek amacı ile uluslararası barışın korunması ile görevli olan Birleşmiş Milletler'den faydalanmıştır. 1990'lar boyunca Irak, Somali, Kamboçya ve Yugoslavya gibi dünyanın dört bir yanında BM aracılığı ile yer alan ABD, dış politikası ve ulusal çıkarı kapsamında davranmıştır. Bu tutumunun en belirgin iki örneğini Körfez Savaşı ve Bosna-Hersek Savaşı oluşturmaktadır. Bu çalışmada amaçlanan bu iki örneğe de değinerek 1990'lar boyunca ABD ve BM arasındaki ilişkiyi göstermek ve bu ilişkinin içeriğini ortaya çıkarmaktır.

SUMMARY

1990 has been a break point in the world politics. The world politics which had been formed by the rivalry between two super powers that is called Cold War, had to change due to the collapse of Soviet Union as a party of the war. The victory of the winner, United States, is not only related to past era, but also related to the future. It took almost all the decade of 1990's for US to get accustomed to the responsibilities and rights of being sole power in world politics and decide the way of leadership. In this decade US considered all the ways that can be pursued and tried to strengthen its leadership while it has been accepted by others. The U.S. which had dweeled on the concepts like democracy and human rights during the Cold War enjoed from United Nations as the guard of international peace for indicating continuity of its attitutide. During the 90's U.S. had been involved to the situations all around the world from Iraq, Somali to Kambocia and Yugoslavia by the means of U.N. while taking its foreign policy and national interest as the first priority. The Gulf War and the War in Bosnia-Herzigova are the most prominent examples of U.S.'s attitude. In this study it is aimed to reflect the relation between the U.S. and the U.N. in the 90's and to make it clear two examples are examined to show the nature of the relation.

KAYNAKÇA

KİTAP

- “Türk Dış Politikası, Cilt II:1980-2001”, (ed.:Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- “Türk Hukuk Lugati”, Türk Hukuk Kurumu, 3.Baskı, Ankara, 1991.
- “Uluslararası İlişkiler Sözlüğü”, (der.: Faruk Sönmezoğlu), DER Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Ambrose, S. E., Bringley, D. G., “Rise to Globalism”, 8. Baskı, U.S., Penguin Books, 1997.
- Arı, T., “2000’li Yıllarda Basra Körfezi’nde Güç Dengesi”, Alfa Basım, 4. Baskı. İstanbul, 1999.
- Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 13. Baskı, Alkım Yayınevi, Ankara.
- Bozkurt, E. “Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı,Körfez Krizi Örneği ve Irak’ın Durumu ABD’ye 11 Eylül 2001 Terörist Saldırı”, Ankara, Nobel, 2003.
- Bozkurt, E., “Türkiye’nin Uluslar arası Hukuk Mevzuatı”, ikinci baskı, Ankara
- Doğanay, Z. M., Atun, F. A., “Ortadoğu’nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Değerlendirmesi, Körfez harbi ve Alınan dersler”, Nurol Matbaası, Ankara, 1994.
- Goodrich, L., Hambro, E., (Çev.İlhan Lütem),”Birleşmiş Milletler Antlaşması Şerh ve Vesikalar”, İstanbul, 1954.
- Gönübol, M., “Uluslararası Politika: İlkeler- Kavramlar- Kurumlar”. 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.
- Harp Akademileri Komutanlığı, “Körfez Krizi Sonrası Ortadoğu”, Beşinci Kitap, İstanbul, 1992.
- Sander, O., “Kuveyt’in İşgali ya da İkinci Körfez Savaşı”, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 9. Basım, İmge Yayınevi, Ankara, 2001.
- Uslu, N., “Türk Amerikan İlişkileri”, 21 Yüzyıl yayınları, Ankara, 2002.
- Uzgel, İ., “Bağıntısızlıktan Milliyetçiliğe Yugoslavya’da Milliyetçilik ve Dış Politika”, *Türkiye’nin Komşuları*, (der. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel), İmge Kitabevi Yayınları, 2002.

SÜRELİ YAYINLAR

- “Fighting Dirty”, *The New Republic*, 10 – 17 Eylül 1990
- “The US Circulated A Resolution to Lift Embargo”, *Balkan Watch*, Cilt 1.8, 1994.
- Akşin, D., “ABD-BM İlişkileri: Çok Taraflılık İle Tek Taraflılığın Bir Sentezi”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 8 Sayı 1. İlkbahar 2002.
- Arıboğan, D. Ü., “Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak Birleşmiş Milletler ve Temel Sorunlar,” *Avrasya Dosyası*, Cilt 8 Sayı 1. İlkbahar 2002.
- Arnove, A., “Iraq under Siege: Ten Years on”, *Monthly Review*, Cilt 52, Sayı 7, 2000.
- Atay, A., “ABD ve Rusya’nın -1990–1991 Körfez Krizi ve Savaşı’nda – Ortadoğu ve Irak’a ilişkin stratejik Perspektifleri”, *Avrasya Dosyası*, 1996.
- Benvenisti, E., “The US and the Use of Force: Double-edged Hegemony and the Management of Global Emergencies”, *European Journal of International Law*, Cilt 15, Sayı 4, 2002.
- Bozkurt, E., “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak İle İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi”, *Stradigma Dergisi*, Aralık 2003.
- Chollet, D., Orr, R., “Günü Yakalamak,” *Avrasya Dosyası*, Cilt: 8 Sayı 1. İlkbahar 2002.
- Conforti, B., “Non-coercive Sanctions in the United Nations Charter”, *European Journal of International Law*, Cilt 7, Sayı 2, 1996.
- Crocker, C. A., “The Lessons of Somalia – Not Everything went Wrong” Ambush in Somalia, *Foreign Affairs*, Vol. 74, No. 3, 1995.
- Dempsey, G., “Rethinking The Dayton Agreement: Bosnia Three Years Later”, *Policy Analysis*, Sayı 327, 14 Aralık 1998.
- Dreyfuss, R., “The Thirty Year Itch”, *Mother Jones*, Cilt: 28, Sayı: 2, 2003.
- Eilts, H. F., “The US Perception of Persian/Arabian Gulf Security”, *Asian Affairs*, Cilt 25, Sayı 3, 1994
- Erhan, Ç., “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı,” *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, Sayı 4, Ekim-Aralık 2001.

- Gaeta, P., “The Dayton Agreements and International Law”, *European Journal of International Law*, Cilt 7, Sayı 2, 1996.
- Gelernter, D., “Replacing the United Nations”, *The Weekly Standard*, 17 Mart 2003, [<http://www.weeklystandard.com>]
- Gray, C., “From Unity to Polarization: International Law and the Use Against Iraq”, *European Journal of International Law*, Cilt 13, Sayı 1, 2002.
- Hendrikson, D. C. “Toward Universal Empire”, *World Policy Journal*, Sonbahar 2002, [www.worldpolicy.org/journal/articles/wpj04-1/hendrickson.html]
- Higgins, R., “Peace and Security Achievements and Failures”, *European Journal of International Law*, Cilt 6, Sayı 1, 1995.
- Johnstone, I., “US-UN Relations After Iraq: The End Of The World (Order) As We Know”, *European Journal of International Law*, Cilt 15, Sayı 4, 2004.
- Keskin, F., “BM ve Kuvvet Kullanma”, *Avrasya Dosyası*, BM Özel Sayısı, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002.
- Köni, H., “Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu”, *Avrasya Dosyası*, 1992.
- Kurye, *Haftalık Dış Politika ve Ekonomi Dergisi*, Sayı 8, 26 Mayıs 1996
- Melvern, L., “Güvenlik Konseyi: Gizli Kalanlar”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 8 Sayı 1. İlkbahar 2002.
- Özkan, A., “Uluslararası Hukukta Birleşmiş Milletler ve Afganistan Operasyonu”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 8 Sayı 1. İlkbahar 2002.
- Tunç, Ç., “Değişen Dünya Düzeni, Değişen Barış Gücü”, *Avrasya Dosyası*, BM Özel Sayısı, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002
- Ülger, İ. K., “ ‘Ortadoğu Sorunu’ ve ‘Yugoslavya’ nın Dağılması’ nın Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi”, *Stradigma*, Sayı 8, Eylül 2003.

DİĞER KAYNAKLAR

- “Background”, SFOR, [<http://www.nato.int/sfor/index.htm>]
- “Background”, UNMIBH, 2003, [<http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unmibh/index.html>]
- “History of Balkan Conflict”, *The War in Bosnia*, USA Today, 1996, [<http://www.theusatoday.com>]
- “Key Dates in Yugoslavia War”, *The War in Bosnia*, USA Today.
- “Mission Overview”, EUPM, [<http://www.eupm.org/Mission%20overview.asp?lang=eng>]

- “UNPROFOR”, United Nations, The Department of Public Information, 1996, [http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprofor.htm].
- Crouch, W. W., “IFOR Becomes SFOR”, SFOR Informer Online, 1997, [<http://www.nato.int/sfor>]
- Gardiner, N., Spring, B., “Reform the United Nations”, *The Heritage Foundation*, 2003, [<http://www.heritage.org>]
- Hilen, J., “Rethinking The Bosnia Bargain”, *The Heritage Foundation*, 1996, [<http://www.heritage.org>]
- Negroponte, J. D., “America’s Priority at the U.N.: Taking on Terror”, *The Heritage Foundation*, 2002, [<http://www.heritage.org>]
- Scruton, R., “The United States, The United Nations, and The Future of The Nation-State”, *The Heritage Foundation*, , 2003 [<http://www.heritage.org>]
- Türbedar, E., “Yugoslavya’nın Dağılması ve Bosna Savaşı Kronolojisi”, ASAM, [<http://www.avsam.org>]